

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้ เป็นการนำเสนอสถานะภาพความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ของเมืองเชียงราย ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ รวมทั้ง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลของการศึกษาภาคเอกสารประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ในเขตเทศบาล จังหวัดเชียงราย

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้

2.2.1 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

2.2.2 การสื่อความหมายทางวัฒนธรรม

2.2.3 เส้นทางวัฒนธรรม

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ในเขตเทศบาลนครเชียงราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

เทศบาลนครเชียงราย ตั้งอยู่ทางตอนกลางของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับทิศเหนือ ติดกับตำบลบ้านดู่ ตำบลแม่ยาว ทิศใต้ ติดกับตำบลสันทรายและตำบลท่าสาย ทิศตะวันออกติดกับอำเภอเวียงชัย และทิศตะวันตกติดกับตำบลป่าอ้อดอนชัย มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงระหว่างภูเขา พื้นที่มีลักษณะรูปกระทะ มีแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำกกไหลผ่านตัวเมือง และแม่น้ำกรณ์ไหลผ่านบางหมุ่มบ้าน ซึ่งเอื้อต่อการประกอบอาชีพที่สำคัญต่างๆ ในเมืองเชียงราย เช่น ธุรกิจ การบริการด้านการท่องเที่ยว การค้า การอุตสาหกรรม และการเกษตรกรรมของจังหวัดเชียงราย ด้วยจังหวัดเชียงรายมีภูมิประเทศเป็นป่าไม้ และเทือกเขาสูง ทำให้ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมจากทะเลน้อยมาก และยังผลให้ในอดีตฤดูร้อนกับฤดูหนาวมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก มีชุมชนจำนวน 62 ชุมชน มีระบบคมนาคมขนส่งที่เอื้ออำนวยและเชื่อมโยงกับจังหวัดและอำเภอใกล้เคียง

เส้นทางสายหลัก ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 หรือสายเอเชีย (A-1) หรือถนนพหลโยธิน เป็นถนนที่มีเส้นทางการเดินรถสี่ช่องจราจรทางจากกรุงเทพฯ-จังหวัดเชียงรายการคมนาคมขนส่งทางอากาศ มีสนามบิน 2 แห่ง ได้แก่ สนามบินที่ใช้ในราชการกองทัพอากาศและท่าอากาศยานนานาชาติแม่ฟ้าหลวงเชียงราย ซึ่งเป็นสนามบินพาณิชย์สากลที่อยู่ติดเขตเทศบาล และเป็นท่าอากาศยานระหว่างประเทศที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือ เนื่องจากอยู่ในจังหวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ รวมทั้งมีพื้นที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งอยู่ในเขตสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ และ GMS ส่งผลให้ผู้ใช้บริการส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวและนักธุรกิจ การคมนาคมขนส่งทางน้ำ เป็นการเดินทางโดยล่องแพหรือเรือ จากท่าเทียบเรือเทศบาลเชิงสะพานแม่น้ำกกถึงบ้านท่าดอนอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ ตามลำน้ำกกซึ่งเป็นเส้นทางเพื่อการท่องเที่ยวและขนส่งทางน้ำ เป็นเส้นทางที่นำนักท่องเที่ยวไปบ้านกระเหรี่ยงรวมมิตร ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่ออีกแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงราย¹

ประวัติศาสตร์เมืองเชียงราย

จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่เหนือสุดในประเทศไทย เป็นเมืองแห่งเจ็ดสายน้ำ ได้แก่ แม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำจัน แม่น้ำอิง แม่น้ำคำ แม่น้ำสาย และแม่น้ำโขง สามแผ่นดินฟ้า ประกอบด้วย เชียงราย สหภาพเมียนมาร์ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สามสิบห้าคอย ได้แก่ คอยผาตั้ง คอยผาจี คอยภูเข้า คอยเชียงเมียงและสบรวก คอยจัน คอยสะโง๊ะ คอยกู่แก้ว คอยผางาม คอยตอมทอง (คอยตอง) คอยฮาง คอยช้าง คอยหมอก คอยนางแก้ว คอยาวี เป็นต้น มีความสำคัญตั้งแต่อดีต เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม มีที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ จึงมีผู้คนเข้ามาตั้งชุมชนอย่างช้านานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ การปรากฏของผู้คนในบริเวณนี้ปรากฏอยู่ในตำนานหลายเล่ม เช่น ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ ตำนานลินหนวัติ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ พงสาวดารโยนก พงสาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน สะท้อนให้เห็น “การสร้างบ้านแปงเมือง” ของกลุ่มชนที่เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของ “ชาวล้านนา” ที่เริ่มตั้งหลักแหล่ง² โดยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกกนี้มีร่องรอยที่เป็นรูปธรรมของสังคมและอารยธรรม ได้แก่ ชากเมืองโบราณที่มีมากมายบนสองฝั่งแม่น้ำกกเท่าที่ค้นพบในปัจจุบันมีชากเมืองโบราณถึง 27 เมือง ตั้งแต่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นต้นแม่น้ำกกจนถึงเมืองเชียงแสน นับเป็นพยานที่ดีว่าได้มีชนชาติไทยชุมนุมกัน ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณ

¹ เทศบาลนครเชียงราย, เอกสารสารสนเทศ เทศบาลนครเชียงราย, (เชียงราย : เทศบาลนครเชียงราย, 2555)

² สนั่น หล้านามวงศ์ และ ปริญญา กายสิทธิ์, กว่าจะถึง ซึ่งวันนี้, ที่ระลึกงานเกษียณอายุราชการผู้อำนวยการ บุญส่ง ไชยลัม. (เชียงราย : โรงพิมพ์เชียงรายโณมาและการพิมพ์, 2547)

แม่น้ำกอย่าหนาแน่น และได้ขยายตัวมีการสร้างบ้านแปงเมืองกันไม่ขาดสาย จากการสำรวจแหล่งชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศมีจำนวนถึง 108 เมือง ซึ่งมีมากที่สุดในภาคเหนือตอนบน เชียงรายเป็นเมืองที่มียุครุ่งเรือง เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรโยนกและอาณาจักรล้านนา และเป็นเมืองที่ถูกทิ้งให้รกร้างว่างเปล่าเพราะภัยสงครามบ้าง ภัยธรรมชาติบ้าง สลับเปลี่ยนเวียนไปตามกาลของประวัติศาสตร์อันยาวนานมากกว่า 750 ปี³

จากการศึกษาด้านตำนานพื้นเมืองต่าง ๆ นักวิชาการท้องถิ่นของเชียงรายกล่าวว่าเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องการจัด อาณาจักรต่าง ๆ ที่เป็นดินแดนของจังหวัดเชียงรายในปัจจุบันนั้นได้ปรากฏในพงศาวดารเหนือ เป็นหนังสือคัมภีร์โบราณ ตัวหนังสืออักษรธรรมล้านนา ตำนานเมืองโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสน บางแห่งเรียกว่า ตำนานโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสน เช่น ตำนานสิงหนวัติ เป็นต้น แต่ละเล่มเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองโยนกทั้งสิ้น จึงถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พงศาวดารโยนก อีกประการหนึ่งจะเกี่ยวข้องกับอาณาจักรโบราณต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งของจังหวัดเชียงรายในปัจจุบันตามแนวความคิดเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยในหลายความคิด ได้มีความเชื่อว่า ถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยนั้นน่าจะอยู่ทางประเทศจีนมาก่อน ในยุคที่ชนชาติไทยเรากำลังหนีจีนมาตั้งนครหลวงอยู่ที่แคว้นเมาะและหนองแสนนั้น ถิ่นที่เป็นที่ตั้งของจังหวัดเชียงรายนี้นี้เป็นที่อยู่ของชาวป่าเขาพวกหนึ่งเรียกว่า “ลัวะ” (หรือละวะ หรือละว้า) และชาวป่าพวกอื่นอาศัยอยู่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของบางยุคบางสมัยในดินแดนเหล่านี้ บางครั้งก็มีความคลาดเคลื่อนกันไป ทั้งทางด้านสถานที่ หรือด้านของเวลา จึงยากที่จะชี้ชัดลงไปอย่างชัดเจนว่าหลักฐานใดถูกต้องสำหรับอาณาจักรโบราณและเมืองต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งของจังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน ที่ปรากฏในตำนานหรือพงศาวดารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น มีรายละเอียดยุคที่เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกวัฒนธรรมเมืองเชียงราย ดังนี้

- 1) ยุคอาณาจักรโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน
- 2) ยุคหิรัญนครเงินยางและลาวจ๊กราช
- 3) ยุคต้นราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1802-สมัยรัตนโกสินตอนต้น)
- 4) ยุคพันธุมิตรตนอาณาจักร (สมัยรัตนโกสินตอนต้น-ปัจจุบัน)

³สำนักงานจังหวัดเชียงราย. *จังหวัดเชียงราย บรรยายสรุปประจำปี 2541*, (เชียงราย : สำนักงาน, 2542)

1) ยุคอาณาจักรโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน

ประวัติศาสตร์จังหวัดเชียงรายและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ของจังหวัดเชียงราย เกิดจากตำนานจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานสุวรรณโคมคำ (พ.ศ.350-638) ซึ่งกล่าวถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกสุดของมนุษย์กลุ่มหนึ่งบนที่ราบบริเวณปากแม่น้ำกก และตำนานสิงหนวัติ (พ.ศ.638-1088) กล่าวถึงกลุ่มชนชาติไทยกลุ่มหนึ่ง อพยพจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือเข้ามาตั้งถิ่นฐานในที่ราบแม่จัน-แม่คำ ซึ่งทั้งสองตำนานจึงเป็นเรื่องเล่าการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนเผ่าไท-ลาวและไท-ไตตั้งแต่ 2,200 ปีก่อน⁴

ตำนานสิงหนวัติฉบับที่กไว้ว่า ราชวงศ์กษัตริย์ไทเมือง ชื่อสิงหนวัติกุมาร อพยพคนไทยจากนครไทยเทศในยุคนาน ลงมาตั้งอาณาจักรโยนกนาคนันท์ ณ บริเวณละว้านที (แม่น้ำสาย) และแม่น้ำโขง ตั้งแต่ต้นพุทธกาลก่อน ได้ชื่อว่าโยนก ตำนานสิงหนวัติได้กล่าวว่า บริเวณนี้เป็นดินแดนสุวรรณโคมคำแต่กร้างไปแล้ว เมื่อสิงหนวัติกุมารนำไพร่บ้านพลเมืองมาจากนครไทยเทศ จึงมาสร้างเมืองขึ้นใหม่ชื่อว่า สิงหนวัตินคร ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น โยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสน (ช้างแสนแปลว่าช้างร้อง) และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น เชียงแสน และเรียกพลเมืองของโยนกนครว่า ชาวขวน ตำนานเงินยางเชียงแสน ได้กล่าวถึง ปู่เจ้าลาวจก เป็นผู้ตั้งอาณาจักรเงินยาง หรือ หิริยูนคร เมื่อ พ.ศ. 1181 เป็นยุคที่สองต่อจาก โยนกนาคนันท์ ซึ่งล่มสลายไปแล้ว โดยตั้งศูนย์กลางอยู่ ณ บริเวณเดียวกับโยนกนาคนันท์เดิม แต่ไพร่บ้านพลเมืองส่วนใหญ่อยู่กันหนาแน่นที่ปากแม่น้ำกกสบแม่น้ำโขง อาศัยน้ำท่าที่อุดมสมบูรณ์ทำนา การปกครองบ้านเมืองก็ใช้พื้นที่ทำนา เป็นเกณฑ์การแบ่ง เขตเช่นแบ่งเป็นพันนา หมื่นนา แสนนาและล้านนาเป็นต้น มีเมืองเชียงแสนเป็นเมืองสำคัญและมีเมืองเล็กเมืองน้อยที่เรียกว่าเวียง เกิดขึ้นตามบริเวณ ที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ อีกมากมาย⁵

เจ้าสิงหนวัติกุมาร ปกครองบ้านเมืองมีความสุขร่มเย็นตลอดสมัยของพระเจ้าสิงหนวัติ พระองค์ครองราชสมบัติได้ 102 ปี มีอายุได้ 120 ปี (บางตำนานก็ว่าครองราชย์ได้ 52 ปี) ในภายหลังอาณาจักรโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน ที่มีเมืองพันธุสิงหนวัตินครเป็นเมืองหลวงนั้น ตำนานได้กล่าวไว้ว่า ได้มีกษัตริย์ปกครองสืบเนื่องต่อกันมาประมาณกว่า 40 พระองค์ ซึ่งบางพระองค์ก็จะปรากฏพระนาม ในตำนานของการสร้างเมืองใหม่ หรือโบราณสถานที่ยังคงมีมาอยู่จนถึงยุคปัจจุบัน ได้แก่ พระเจ้าอชุตราช กษัตริย์องค์ที่ 3 เป็นผู้สร้างพระธาตุเจ้าคอยตุง โอรสองค์ที่

⁴บดินทร์ กินาวงศ์และคณะ. 750 ปี เมืองเชียงราย : ประวัติศาสตร์เชียงราย, (เชียงราย : มิ่งเมืองนวัตน์, 2555) หน้า 29.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 27-47.

สองของพระเจ้ามังรายนราชน กษัตริย์องค์ที่ 4 คือ พระองค์ไชยนารายณ์ เป็นผู้สร้างเวียงไชยนารายณ์ พระองค์เว้าหรือพระองค์เว้า กษัตริย์องค์ที่ 10 เป็นผู้สร้างพระธาตุคอกยเว้า อำเภอแม่สาย เป็นต้น

2) ยุคหิรัญนครเงินยาง

ลาวจังกราชหรือลาวจังกราช ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์นี้ ซึ่งในหลักฐานบางฉบับเรียกว่า ราชวงศ์ลาว เนื่องจากพระนามของกษัตริย์ในราชวงศ์นี้ล้วนขึ้นต้นด้วยคำว่า “ลาว” มีอำนาจอยู่ในเมืองเชียงลาว (เชียงเรือน) สันนิษฐานว่าอยู่ใกล้บริเวณคอกยเว้าและแม่น้ำสาย ต่อมาได้ขยายจากเมืองเชียงลาวมาสู่เมืองเงินยางหรือเงินยง ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง สันนิษฐานว่าเมืองเงินยางนี้อยู่ใกล้กับเมืองเชียงแสน หรืออาจเป็นบริเวณเดียวกันก็เป็นได้ เมืองเงินยางมีชื่อเรียกเป็นภาษาบาลีว่า “หิรัญนคร” อันเป็นที่มาและเรียกชื่อเมืองนี้ว่า หิรัญนครเงินยาง

ลาวจังกราช (ลาวจง) มีราชบุตร 3 พระองค์ คือ ลาวครอบครัว ลาวซ้าง และลาวเก้าแก้ว มาเมือง ลาวจังกราชได้ส่งราชบุตรออกไป สร้างบ้านแปงเมือง คือ ให้ลาวครอบครัวครองโครงเมืองเชียงของ ลาวซ้างราชบุตรองค์ที่สองไปครองเมืองของ ส่วนลาวเก้าแก้วมาเมือง ราชบุตรองค์เล็กนี้ให้ครองเมืองเชียงลาวสืบเนื่องมา ด้วยเหตุนี้ภายหลังจึงทำให้ราชวงศ์ลาว (ลาวจังกราช) เป็นต้นของราชวงศ์เมืองต่าง ๆ เช่น พระยา เชียงของ เชียงคำ จนถึงสมัยพญามังรายได้สร้างเมืองเชียงรายแล้ว พบว่าเจ้าเมืองต่าง ๆ ได้มีเชื้อสายมาจากวงศ์ลาวจังกราชด้วยกัน จึงมีพระราโชบายรวบรวมให้เป็นปึกแผ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ลาวจงมีราชบุตร 2 พระองค์ องค์พี่ชื่อ ลาวชิน ได้ให้ปกครองเมืองไชยนารายณ์ ส่วนผู้น้องชื่อจอมผาเรื่อนั้น ให้ครองเมืองเชียงลาว ต่อมาจอมผาเรื่อน (ลาวจอมเรื่อน) มีราชบุตรชื่อลาวเจื่อง (จุนเจื่อง) ลาวเจื่องได้ครองเมืองเชียงลาวอยู่ระยะหนึ่ง และได้แผ่ขยายอาณาเขตไปถึงเมืองของพระยาแก้ว แล้วได้อยู่ครองหลายเมือง ส่วนทางเมืองเงินยาง (เชียงลาว) นั้น ได้ให้ลาวเงินเรื่อราชบุตรปกครองแทน และในสมัยของลาวเจื่องนี้ได้ให้ราชบุตรอีกหลายพระองค์ไปครองยังเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองล้านช้าง เมืองน่าน เป็นต้น อันเป็นการกระจายราชวงศ์ลาว (ลาวจังกราช) ไปยังหัวเมืองต่าง ๆ อีกสมัยหนึ่ง

มาจนถึงสมัยลาวเมง ลาวเมืองพระบิดาได้ส่งขุนนางอ้วมิ่งจอมเมืองหรือนางเทพคำ ขยาย ธิคาท้าวรุ่งแก่นชาย เจ้านครเชียงรุ่ง เมืองใหญ่แวนแคว้นสิบสองปันนา มาอภิเษกเป็นชายาเจ้าลาวเมง ครั้นภายหลังอภิเษกแล้วไม่นานเท่าใด นางเทพคำขยายก็ทรงมีครรภ์แล้วประสูติพระราชโอรส เมื่อ พ.ศ. 1782 ทรงพระนามว่า “เจ้ามังราย”

อาณาจักรหิรัญนครเงินยาง (เชียงลาว หรือเชียงเวียง หรือหิรัญนครเงินยางเชียงแสน ก็เรียก) นั้น เคยมีความรุ่งเรืองมาก่อน มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ได้มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกัน ในราชวงศ์ลาวจักราชมาหลายพระองค์ มาจนถึงสมัยพญามังราย จึงได้มีการสร้างเมืองใหญ่ขึ้นที่ เชียงราย และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้เริ่มมีความชัดเจนขึ้น นับแต่การสร้างเมืองเชียงรายเป็น ต้นมา

3) ยุคต้นราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1802 - สมัยรัตนโกสินตอนต้น)

ยุคเมืองเชียงราย ได้เริ่มต้นจากพญามังราย ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติที่เมืองหิรัญนครเงินยาง เมื่อ พ.ศ. 1802 ในขณะที่ พระชนม์ได้ 20 ปี พระองค์จึงได้ให้พระยามหานครทั้งหลายไป ถวายบังคม เมืองโคขันธ์แจ่มมียอมอ่อนน้อมแต่โดยดี ก็แต่งกองทัพยกออกไปปราบปราม ได้เมืองมอญ เมืองไร เมืองเชียงคำ ได้ปลดเจ้าผู้ครองนครออกแล้วแต่งตั้งให้ขุนนางอยู่รั้งเมืองเหล่านั้น แต่ นั้นหัวเมืองทั้งหลาย มีเมืองเชียงช้างเป็นต้นก็พากันอ่อนน้อมยอมเป็นเมืองขึ้น เมื่อรวบรวมหัวเมืองฝ่ายเหนือได้แล้ว คิดจะปราบหัวเมืองฝ่ายใต้ จึงได้ลงไปอยู่ที่เมืองหนึ่งชื่อเมืองว่า เวียงเต่ารอง เสด็จช้างมงคลของพญามังรายได้พลัดไป พญามังรายเสด็จตามช้าง ไปถึงยอดจอมทองริมแม่น้ำกก เห็น ภูมิประเทศที่เป็นชัยภูมิดี จึงให้สร้างพระนครไว้ ณ ที่นั้นก่อนปรการโอบล้อมเอาดอยจอมทองไว้ในท่ามกลางเมือง ขนานนามว่า เมืองเชียงราย ใน พ.ศ. 1805 แล้วพญามังรายก็ยกจากเมืองหิรัญนครเงินยาง ขึ้นมาประทับอยู่ที่เมืองเชียงรายในปีเดียวกันนี้ยังได้ตีเมืองเชียงคองอีก ด้วย ถัดมาอีก 3 ปี พญามังรายได้เสด็จจากเมืองเชียงรายไปประทับอยู่ที่เมืองฝาง (เวียงไชยปราการ) โดยมีพระราชประสงค์ที่จะแผ่ขยายอาณาเขตไปทางด้านนา หลังจากนั้น 1 ปี ก็ได้ยกทัพไปตีเมืองผาแดง เชียงจอง ตีได้เมืองเชียงจองแล้วก็กลับประทับที่เมืองฝางอีก ต่อมาราว ปี ได้เสด็จยกทัพไปตีเมืองเชิง แล้วกลับมาประทับ ณ เมืองฝางดั่งเก่าเมืองฝางที่พญามังรายประทับอยู่ติดต่อกับแคว้นล้านนาพ่อค้าวานิชชาวเมืองหริภุญไชยไปมาที่เมืองฝางเป็นอันมาก พญามังรายทราบว่ามีเมืองหริภุญไชยเป็นเมืองมั่งคั่งสมบูรณ์ ก็อยากได้ไว้ในอำนาจ จึงทรงให้ อ้ายฟ้า เข้าไปเป็นไส้ศึกอยู่ในเมืองหริภุญไชย แล้วจึงสามารถตีเมืองหริภุญไชยจากพระยาธิบาวได้ในเวลาต่อมา รวมทั้งตีได้เมืองเขลางค์จากพระยาบิก เจ้าเมืองเขลางค์ ซึ่งเป็นน้องของพระยาธิบาวในภายหลังอีกด้วยในปี พ.ศ. 1818 พญามังรายได้ให้ราชบุตรองค์ใหญ่ชื่อ ขุนเครื่อง มาครองเมืองเชียงราย ขุนเครื่องได้เชื่อถ้อยคำขุนใสเรียงคิดการกบฏ พญามังรายจึงได้ออกอุบายให้ขุนเครื่องไปเฝ้ายังเมืองฝาง แล้วให้อ้ายเทียนชุ่มริมทางดักยิงด้วยหน้าไม้ปืนผา (หน้าไม้ที่อาบยาพิษ) ถูกขุนเครื่องตาย พญามังรายจึงได้กลับมาครองราชย์สมบัติอยู่ที่เมืองเชียงรายอีกครั้ง

พ.ศ. 1819 พญามังรายได้ยกกองทัพบุกไปตีเมืองพะเยา พระยาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยา เห็นว่าสู้ด้วยกำลังมิได้ จึงยกกองทัพออกไปรับปลายแดน ต้อนรับอย่างไมตรี แล้วยกคำบลาปากน้ำ ให้แก่พญามังราย พญามังรายก็รับปฏิญาณเป็นมิตรกัน ต่อมาได้ยกทัพไปตีเมืองหงสาวดี พระยาหงสาวดีสุทศโสม เจ้าเมือง จึงได้ยกนางปายโค พระธิดา ให้เป็นราชธิดา เพื่อขอเป็นพระราชไมตรี ในภายหลังได้ยกกองทัพไปตีเมืองพุกามอังวะ เจ้าเมืองอังวะได้นำเอาเครื่องราชบรรณาการมาถวาย ต้อนรับขอพระราชไมตรีด้วย ในครั้งนี้ได้นำเอาช่างต่าง ๆ เช่น ช่างฆ้อง ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างคำ ช่างทอง กลับมาเผยแพร่อีกด้วย พร้อมทั้งได้บำรุงพระพุทธศาสนาโดยได้รับอิทธิพลตามแบบอย่างของอังวะในปี พ.ศ. 1839 พญามังรายได้สร้างเมืองเชียงใหม่ และขนานนามเมืองว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” พระองค์ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ตราบจนสวรรคต ขณะเสด็จประพาสกลางเมืองเมื่อ พ.ศ. 1860 ส่วนเมืองเชียงรายนั้นได้ให้ขุนครามมาครองเมืองแทน นับเป็นจุดเริ่มต้นที่เมืองเชียงรายเริ่มลดบทบาทลง และในขณะเดียวกัน เมืองเชียงใหม่ก็ได้เริ่มมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ซึ่งมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงและรุ่งเรืองอย่างสูงสุดในสมัยของพญามังราย เมื่อพญามังรายสวรรคต พระยาไชยสงคราม (ขุนคราม) ราชโอรส จึงครองเมืองเชียงรายต่อมา และสถาปนาให้พระยาแสนภู โอรสองค์ใหญ่ไปครองเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 1681

ใน พ.ศ. 1870 พระยาไชยสงครามถึงแก่ทิวงคต พระยาแสนภูได้ให้เจ้าคำฟูราชโอรสไปครองเมืองเชียงใหม่ แล้วพระองค์ได้กลับมาครองเมืองเชียงรายรุ่งขึ้นปี พ.ศ. 1871 พระยาแสนภูมีพระราชประสงค์จะสร้างพระนครอยู่ใหม่ต้องการชัยภูมิที่ดี ขุนนางได้สำรวจหาได้ที่เมืองเก๋าริมแม่น้ำโขง อันเป็นเมืองโบราณของเวียงไชยบุรีจึงโปรดให้สร้างนครใหม่ขึ้นที่นั่น เขาแม่น้ำโขงเป็นคูปราการเมืองด้านตะวันออกอีก 3 ด้าน ให้ขุดโอบล้อมพระนครไว้ ตั้งพิพิธภัณฑสถานเมืองวันศุกร์ เดือน 5 (เดือน 7 เหนือ) ขึ้น 2 ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. 1871 ขนานนามว่า หิรัญนครชัยบุรีศรีเชียงแสน (ตามพระนามของพระองค์) แต่คนต่อมาภายหลังเรียกว่า เชียงแสนคืออำเภอเชียงแสนในปัจจุบัน ซึ่งยังมีซากกำแพงเมืองปรากฏอยู่พระยาแสนภู ครองอยู่เมืองเชียงแสนได้ 7 ปี ก็ได้ถึงแก่ทิวงคต พระยาคำฟู ราชโอรสจึงได้ครองเมืองเชียงแสนต่อมา พระยาคำฟูจึงได้ให้ท้ายผายราชโอรสไปครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อพระยาคำฟูถึงแก่ทิวงคต ท้ายผาย ราชโอรส ซึ่งครองเมืองเชียงใหม่อยู่ ก็ได้ครองเมืองเชียงใหม่ต่อมา แล้วให้ท้าวเกือนา (เดือนา) ราชโอรส มาครองเมืองเชียงรายแทน นับแต่นั้นมาเมืองเชียงราย (รวมทั้งเชียงแสนด้วย) ได้เริ่มมีฐานะคล้ายเมืองลูกหลวง โดยมีเชียงใหม่เป็นเมืองหลวง แต่ก็ยังคงมีเชื้อพระวงศ์ปกครองสืบต่อกันมาอีกหลายพระองค์ สุดท้ายในสมัยพระยาภักม เป็นเจ้าเมืองเชียงแสน โดยมีพระเจ้าเมกุฎครองเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2101 เมืองเชียงใหม่และเชียงแสนก็เสียให้แก่บุเรงนอง เจ้ากรุงหงสาวดี อาณาจักรล้านนา (รวมทั้งเชียงรายและเชียงแสน

ด้วย) จึงได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่นั้นมา แต่มีบางครั้งก็เป็นอิสระและบางครั้ง ก็ตกอยู่ในอำนาจของกรุงศรีอยุธยา รวมเป็นระยะเวลาอันยาวนานนับ 200 ปี จนถึงสมัยธนบุรี แม้ว่าบางสมัย จะมีการจับอาวุธขึ้นต่อสู้เพื่อ เป็นอิสระจากพม่าแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในระยะหนึ่งพม่าได้ฟื้นฟู เมืองเชียงแสน ให้เป็นเมืองเอกในการปกครอง เนื่องจากต้องการให้เป็นหัวเมืองเพื่อป้องกันการรุกรานจากกรุงศรีอยุธยา และยังสามารถใช้เป็นแหล่งสะสมเสบียงในยามศึกสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

4) ยุคฟื้นฟูรัตนอาณาจักร(สมัยรัตนโกสินตอนต้น - ปัจจุบัน)

ยุคฟื้นฟูรัตนอาณาจักรเริ่มต้นจากในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ยกทัพมาปราบปราม จับไล่ข้าศึกพม่าทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ แต่ไม่สำเร็จเด็ดขาด ครั้นสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งราชวงศ์จักรี พ.ศ. 2347 กรมหลวงเทพหริรักษ์และพระยายมราช ยกกองทัพขึ้นมาจับไล่พม่าออกจากเชียงแสน ได้สำเร็จ ให้เผาเมืองเสียดิ้น กวาดต้อนเอาผู้คนพลเมือง 23,000 ครอบครัว แบ่งเป็น 5 ส่วน โดยให้ไปอยู่เมืองเชียงใหม่ นครลำปาง นครน่าน เมืองเวียงจันทน์ และลงมายังกรุงเทพฯ บางส่วนให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ เมืองสระบุรี เมืองราชบุรี หลังจากที่ได้ออกกวาดต้อนเอาผู้คนพลเมืองให้ไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ แล้ว เชียงแสนจึงกลายเป็นเมืองร้าง จึงทำให้นับแต่นั้นมา หลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองเชียงแสน ได้ขาดหายไป ระยะหนึ่ง ส่วนใหญ่แล้วมักจะกล่าวถึงเมืองเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางของล้านนาในยุค นั้น โดยมีตระกูลเจ้าเจ็ดตนปกครอง ซึ่งจะเกี่ยวพันกับการทำศึกสงครามกับพม่า บางครั้งก็ถูกพม่ารุกราน บางครั้งก็ยกทัพไปตีเขตหัวเมืองขึ้นของพม่าและกวาดต้อนเอาผู้คนลงมาด้วย อัน ได้แก่ พวกไทใหญ่ ไทจีน เป็นต้น⁶

พ.ศ. 2386 ในรัชกาลที่ 3 ได้มีการจัดตั้งเมืองเชียงรายพื้นคืนให้เป็นบ้านเมืองขึ้นมาใหม่ เพื่อเป็นกำลังช่วยเหลือเชียงใหม่ป้องกันภัยจากพม่าโดย มีฐานะเป็นเมืองบริวารของเชียงใหม่ พระเจ้ามโหตรประเทศ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้ให้ญาติพี่น้อง อันมีเจ้าหลวงธรรมลังการเป็นเจ้าหลวงเมืองเชียงราย เจ้าอุ่นเรือนเป็นพระยาอุปราชา เจ้าคำแสนเป็นพระยาราชนางเจ้าชายสามเจ้าปู่เกียงเป็นพระยาราชนบุตร และพระยาบุรีรัตน์ มีราษฎรที่ถูกกวาดต้อนมาจากหัวเมืองขึ้นของพม่า ในสมัย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” พร้อมด้วยพ่อค้าที่เป็นคนพื้นเมืองของไพร่เมือง 4 เมือง คือ เมืองเชียงตุง เมืองพยาก เมืองเลน และเมืองสาด ประมาณ 1,000 ครอบครัวขึ้นมาตั้งสร้างบ้านเมืองเมืองเชียงรายในยุคนี้ได้มีการก่อสร้าง สร้างประตูเมืองต่าง ๆ เพิ่มเติมในส่วนที่เคยเป็นเมืองเก่า

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 237.

มาแต่สมัยพญามังรายให้เป็นเมือง “พันธุมัตริตนาอาณาเขต” มีสะคือเมืองอยู่ที่วัดจันทโลก (ปัจจุบันคือวัดกลางเวียง) ในสมัยนั้นเมืองเชียงใหม่มีชื่อว่า เมืองรัตนติงสาวภาวนบุรี การปกครองเมืองเชียงรายได้ในฐานะเป็นเมืองบริวาร ของเมืองเชียงใหม่ในสมัยนี้ เป็นยุคที่เรียกว่า เจ้าขัน 5 ใบ ซึ่งเป็นเชื้อสายในตระกูลเจ้าเจ็ดคนที่ได้รับการแต่งตั้งจากเมืองเชียงใหม่ มาเป็น คณะปกครองเมืองเชียงรายได้ ประกอบด้วย เจ้าหลวง (มีฐานะเป็นเจ้าเมือง) และผู้ช่วยอีก 4 ตำแหน่ง คือ พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร พระยานุริรัตน

พ.ศ. 2413 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ นครเชียงใหม่ มีใบบอกขอราชการไปยังกรุงเทพฯ ว่า พม่า ลื้อ จีน เมืองเชียงตุง ประมาณ 300 ครอบครัว มาอยู่เมืองเชียงแสน ตั้งตัวเป็นอิสระไม่ยอมอยู่ใต้การปกครองของไทย จึงให้อุปราชแต่งคนไปว่ากล่าวให้ลื้อออกจากราชอาณาจักร ถ้าอยากจะทำอยู่ให้อยู่ในบังคับบัญชาเมืองเชียงรายและนครเชียงใหม่ แต่ก็ไม่ได้ผล เพราะพวกนั้นไม่ยอมออกไป พ.ศ. 2417 เจ้าอินทวิไชยยานนท์ เจ้านครเชียงใหม่เกณฑ์กำลังจากเชียงใหม่ นครลำปาง เมืองลำพูน มีไพร่ทั้งสิ้น 4,500 คน ยกจากเชียงใหม่มาเชียงรายและเชียงแสน ไล่ต้อนพวกนั้นออกจากเชียงแสน จึงทำให้เชียงแสนกลายเป็นเมืองร้างไประยะหนึ่ง จบจนถึงปี พ.ศ. 2423 จึงได้ให้ เจ้าอินต๊ะ บุตรเจ้าบุญมา (เจ้าบุญมาเป็นน้องของเจ้ากาวิละ เจ้านครเชียงใหม่) เจ้าผู้ครองเมืองลำพูน เป็นหัวหน้า นำราษฎรเมืองลำพูน เชียงใหม่ ประมาณ 1,500 ครอบครัว ขึ้นมาตั้งรกราก “ปักซั้งตั้งถิ่น” อยู่เมืองเชียงแสน นับเป็นการ สร้างบ้านแปงเมือง ครั้งใหญ่ของเมืองเชียงแสน กลุ่มที่อยู่พยุพมารุ่นแรกได้มาตั้งถิ่นฐาน ทำกินอยู่เรียงรายตามลำแม่น้ำแม่คำ ตั้งแต่บ้านแม่คำ บ้านห้วยน้ำราก จนถึงเขตเชียงแสน ตลอดถึงบ้านกวีานบุญเรือง ในเขตประเทศลาวปัจจุบันต่อมา เจ้าอินต๊ะ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็นพระยาราชเดชดำรง ตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน สมัยนั้นการปกครองล้านนาเฉพาะมณฑลพายัพเหนือ มีเจ้าเมืองบริเวณหัวเมืองมี 5 ชื่อประจำเมืองต่างๆ ซึ่งมีพระยารัตนเขตต์ เจ้าเมืองเชียงราย

ใน พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ พระศรี-สทเทพ (เส็ง วิริยสิริ) จัดการปกครองมณฑลพายัพใหม่ เมืองใหญ่มี เก้าสนามหลวง เป็นศูนย์กลาง จัดให้มีแก้วแก้วบ้าน (กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน) แต่ละแก้วขึ้นกับเมือง เรียกผู้ปกครองเมืองว่า เจ้าเมือง เมืองขึ้นกับ บริเวณ เรียกผู้เป็นหัวหน้าว่า ข้าหลวงบริเวณ ข้าหลวงบริเวณขึ้นต่อเก้าสนามหลวง โดยได้จัดทำขึ้นเป็นพระราชบัญญัติ เรียกว่า พระราชบัญญัติจัดตั้งมณฑลพายัพ ตั้งนครเชียงใหม่เป็นตัวมณฑล และเมืองเชียงแสนสมัยนั้นขึ้นต่อกระทรวงกลาโหม ต่อมา พ.ศ. 2453 ตรงกับ ร.ศ. 129 มีพระราชกฤษฎีกาจัดสรรเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วหน้ากันว่า แต่เดิมเมืองเชียงราย เมืองฝาง เวียงป่าเป้า เมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ ได้จัดรวมเข้าเป็นจังหวัด เรียกว่า จังหวัดพายัพภาคเหนือ ต่อมาเมืองเหล่านี้มีความ

เจริญยิ่งขึ้น จนเป็นเหตุให้เห็นว่า การจัดให้เป็นเมือง ไม่พอแก่ราชการและความเจริญ สมควรเลื่อนการปกครองขึ้นให้สมกับราชการและความเจริญในท้องถิ่น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองฝาง เวียงป่าเป้า เมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ ตั้งเป็นเมืองจัตวาเรียกว่าเมืองเชียงราย อยู่ในมณฑลพายัพ และจัดแบ่งการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ คือ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอเมืองเชียงแสน อำเภอเมืองฝาง อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอเมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ เหมือนอย่างหัวเมืองชั้นในที่ขึ้นกับกรุงเทพฯ ทั้งปวง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระภักดีณรงค์ ซึ่งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดพายัพภาคเหนือ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย รับราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารังนี้

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นอีกแนวความคิดหนึ่งในการที่จะจัดการด้านวัฒนธรรมให้เกิดประสิทธิภาพและเพื่อประโยชน์สูงสุดในการนำไปใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนนั้น โดยทั่วไปแล้วการจัดการทรัพยากรมีอยู่หลายรูปแบบโดยที่ สายันต์ ไพรัชญจักร์ ได้ให้ความหมายของขอบเขตของทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบของสังคมมนุษย์ ทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ สามารถจัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อมนุษย์ หลักการแนะแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ไว้ค่อนข้างครอบคลุมและกระชับ และยังสามารถใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ความยั่งยืนในความรู้สึกรับรู้ คือ ความสามารถในการรักษาระบบกระบวนการให้คงสภาพปัจจุบัน เน้นการตัดสินใจและเน้นการมีส่วนร่วมเป็นหลัก อาจกล่าวได้ว่าทิศทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นเรื่องการจัดการอย่างยั่งยืนขึ้น

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นแนวคิดโดยต้องเข้าใจถึงกระบวนการจัดการ โดยเฉพาะการจัดการกับมรดกทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆ เพื่อจะนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหา และบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้งทางจากธรรมชาติ หรือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งแนวคิดต่างๆ ได้แสดง

---

⁷วิฑูรย์ ตั้งเจริญ, *วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552) หน้า 25.

ออกมาในรูปแบบของกฎบัตรสากล (Charters) ว่าด้วยการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม คือการรักษาคุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ต่อไป และเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างเหมาะสม โดยที่การอนุรักษ์และสงวนไว้นั้น เป็นเป้าหมายรองลงมา และเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม ซึ่งการดำเนินการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อที่จะให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ควรมีการวางแผนอย่างเป็นกระบวนการและขั้นตอน เนื่องจากทรัพยากรเหล่านั้นมีอยู่หลากหลาย ทำให้การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม พื้นที่ และชุมชนนั้นๆ

การสร้างความสำเร็จเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดย ธนิก เลิศชาญฤทธ์ ได้กล่าวไว้ว่าการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural resource management หรือเรียกชื่อย่อว่า CRM) มีจุดเริ่มต้น ได้แรงบันดาลใจ และมีที่มาจากจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ เช่นการอนุรักษ์แหล่งน้ำ การอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นก่อนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากนักโบราณคดีเห็นว่าทรัพยากรวัฒนธรรมถูกทำลายมากขึ้นจากสาเหตุต่างๆ ในอนาคตทรัพยากรวัฒนธรรมอาจลดน้อยลงจึงควรมีการจัดการที่ดีก่อนจะสายเกินไปคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ คุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งมีคุณค่าต่อเศรษฐกิจ สังคม ในการนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ซึ่งการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมต้องคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรที่เกิดกับผู้คนเป็นสำคัญ โดยใช้กระบวนการต่างๆเช่นการสื่อความหมาย มาผสมผสาน เพื่อให้เกิดการจัดการที่แตกต่างและหลากหลาย วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ และพัฒนา โดยสาขัน ไพรชาญจิตร กล่าวว่า เครื่องมือที่มนุษย์ใช้ในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการพื้นฐาน 3 ประการคือ 1 ด้านร่างกาย 2 ด้านสังคม 3 ด้านจิตใจ และวัฒนธรรมยังเป็นเรื่องเดียวกันกับคำว่าสังคม (Social) ชุมชน (Community) และชาติพันธุ์ (Ethnicity) ซึ่งสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ที่อยู่โดยรอบ มีเรียนรู้ในการใช้และสืบทอดวัฒนธรรมนั้นๆจากรุ่นสู่รุ่น ที่สำคัญคือ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีการปรับเปลี่ยน และเปลี่ยนแปลง โดยมีกลไกการคลี่คลาย⁸

⁸ธนิก เลิศชาญฤทธ์. *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2554), หน้า 12-20.

วิลเลียม โลปป์ และ ชาร์ลส์ แม็กกิมซี (2554) ได้กล่าวถึงการพิจารณาคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีแนวทางในการพิจารณาที่หลากหลายขึ้นอยู่กับมุมมองและวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ โดยหลักในการพิจารณาคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมมี 4 ประการหลัก⁹ ได้แก่

- 1) คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เป็นคุณค่าเสมือนเครื่องเตือนความทรงจำ เช่น ไฟแดง หมายถึงหยุด พระพุทธรูป หมายถึงศาสนาพุทธ
- 2) คุณค่าเชิงวิชาการ เป็นคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งข่าวสาร ข้อมูล และความรู้ ที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ นำไปใช้ในการดำรงชีวิต เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม
- 3) คุณค่าเชิงสุนทรียะ เป็นคุณค่าเชิงความงาม หรือศิลปะ จิตใจ เป็นแรงบันดาลใจ หรือแรงกระตุ้นให้มีการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เช่น ลวดลาย รูปทรง หรือวัตถุอื่นๆ
- 4) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีคุณค่าในการใช้สอยโดยตรง เช่น ที่พักอาศัย เครื่องมือเครื่องใช้

องค์กรระดับนานาชาติที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คือ องค์กร UNESCO องค์กร ICOMOS และองค์กร ICCROM ซึ่งได้กำหนดแนวทางร่วมกันในการพิจารณา คุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม และมรดกวัฒนธรรมที่ควรได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก โดยทั้งสามองค์กรกำหนดคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ คุณค่าทางวัฒนธรรม และคุณค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย โดยใช้แนวความคิดของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของ Feilden and Jokilehto (1998) ดังนี้

- 1) คุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นคุณค่าที่คนให้ความสำคัญในปัจจุบัน ซึ่งอาจแตกแยกไปแต่ละสังคม แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อยได้แก่
  - 1.1) คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ เป็นคุณค่าที่มีความสัมพันธ์ด้านอารมณ์กับความรู้สึก เช่น ประวัติความเป็นมา ตำนาน ศาสนา ชาตินิยม
  - 1.2) คุณค่าเชิงศิลปะหรือเทคนิค เป็นคุณค่าที่ขึ้นอยู่กับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์สามารถพิสูจน์ได้ เช่น ลวดลาย โครงสร้าง ทักษะฝีมือ
  - 1.3) คุณค่าเชิงจำนวนที่หายาก ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีลักษณะคล้ายกัน มีจำนวนไม่มาก เช่น ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีรูปแบบเดียวกัน สมัยเดียวกัน ภูมิภาคเดียวกัน

⁹วิลเลียม โลปป์ และ ชาร์ลส์ แม็กกิมซี อังใน ธนิก เลิศชาญฤทธิ. *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2554), หน้า 32-44.

2) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย เป็นคุณค่าที่ใช้งานในสังคมร่วมสมัย แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

2.1) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ คุณค่าที่ทรัพยากรสามารถช่วยให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ดำรงชีพได้ เช่น การท่องเที่ยว การค้า

2.2) คุณค่าเชิงหน้าที่ใช้สอย คุณค่าที่มาจากการใช้งาน การใช้สอยแบบเดิมที่ทรัพยากรเคยถูกใช้มา เช่น การปรับปรุงสิ่งก่อสร้าง

2.3) คุณค่าเชิงการศึกษา คุณค่าที่มนุษย์ปัจจุบันใช้ในการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรม

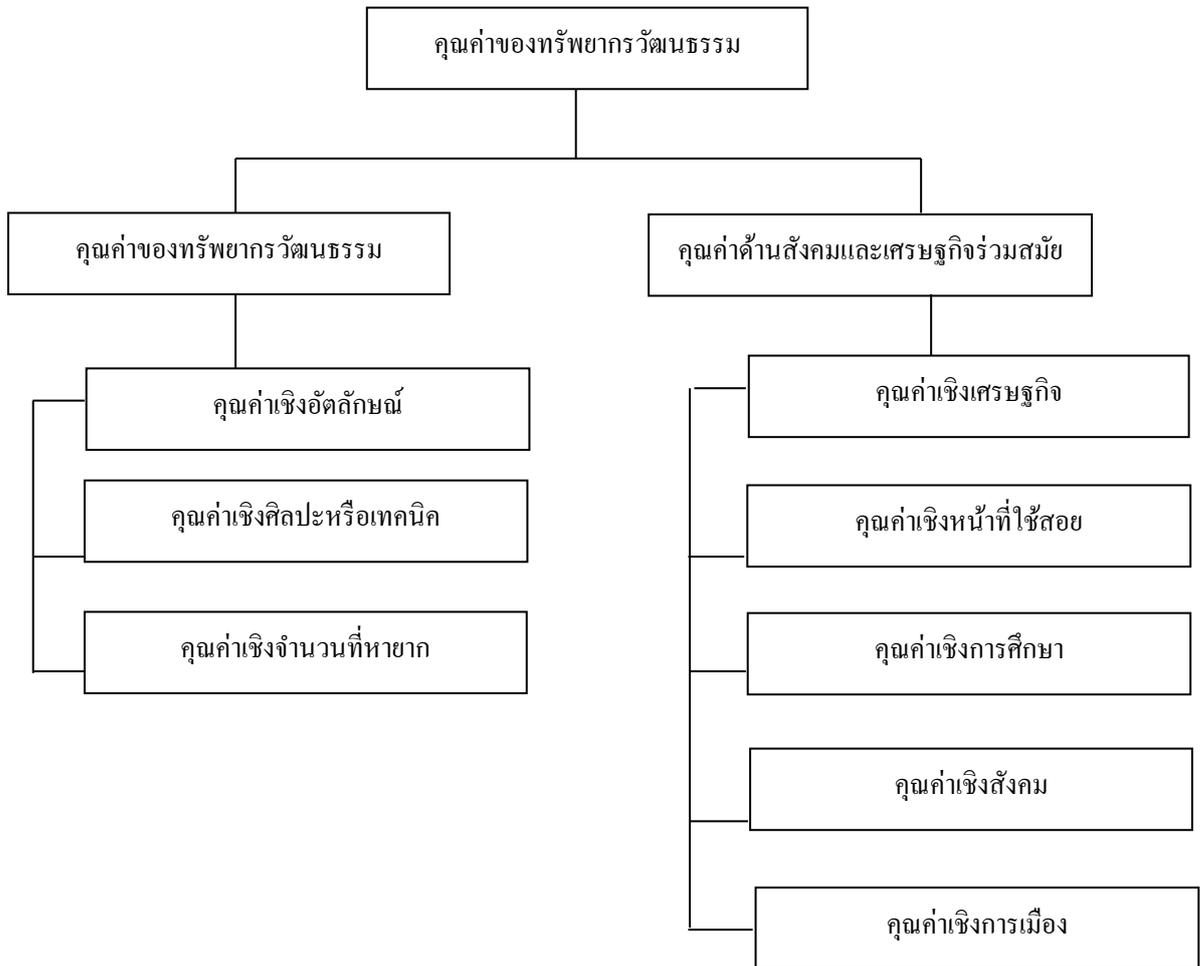
2.4) คุณค่าเชิงสังคม คุณค่าในเชิงประเพณีสังคม กิจกรรมทางสังคมที่ยังเป็นประโยชน์ในสังคมปัจจุบันได้

2.5) คุณค่าเชิงการเมือง คุณค่าที่อาจเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ¹⁰

---

¹⁰Feilden and Jokilehto อ้างใน ธนิก เลิศชาญฤทธิ. *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน), 2554) หน้า 48-57.

แผนภูมิ 1 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม

ที่มา : ดัดแปลงจาก Feilden and Jokilehto อ้างใน ธนิก เลิศชาญฤทธ์. *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2554), หน้า 49.

นฤพนธ์ คิ้วงวิเศษ ได้กล่าวว่าการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในประเทศยุโรป เรียกว่าการบริหารมรดกวัฒนธรรม มีความหมายการวางแผนและสนับสนุน ส่งเสริมการอนุรักษ์ จัดการสถานที่ พื้นที่ และการศึกษาเรื่องราวในอดีตของชาติ หรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 18 จนถึงศตวรรษที่ 20 ได้มีการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญเรื่องประวัติศาสตร์ของตนเองที่กำลังถูกทำลายลง ที่จะไม่เหลือสิ่งต่างๆ ไว้ให้ลูกหลานของตนเอง¹¹

สายันต์ ไพรชาญจิตร กล่าวไว้ว่า กระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกับอดีตของชุมชนที่เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองและชุมชนที่มีคุณค่า ซึ่งมีความ

¹¹นฤพนธ์ คิ้วงวิเศษ, *วัฒนธรรม*. (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน), 2556)

เกี่ยวข้องกับชุมชนเกิดกระบวนการจัดการวัฒนธรรมประกอบไปด้วยกิจกรรม 8 ลักษณะด้วยกัน คือ

1) การศึกษาวิจัยและการสร้างความรู้ เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากร มรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่น ทั้งเชิงกายภาพ เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ เชิงประวัติศาสตร์

2) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากร เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้สามารถ ทราบทรัพยากรนั้นมีคุณค่าทางด้านใดบ้างและมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจ การประเมิน คุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมจะช่วยให้มีฐานข้อมูลของทรัพยากรเพื่อใช้ในการ ประกอบการตัดสินใจในกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาอื่นๆ

3) การอนุรักษ์ หมายถึงการคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากร วัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละแห่ง

4) การจัดการความรู้เรื่องวัฒนธรรม โดยสร้างระบบจัดแสดง เผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนในชุมชน กิจกรรมการจัดการความรู้เป็นปฏิบัติการสำคัญในกระบวนการ เรียนรู้และการจัดการศึกษา ซึ่งสามารถจัดให้มีสื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือ เอกสารหรือสื่อต่างๆออก เผยแพร่

5) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และการสร้างใหม่ เป็นการสร้างคุณค่าและกำหนดบทบาทและ หน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่

6) การใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ในการควบคุมและป้องกัน ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของ ชุมชน ในการกำหนดข้อกฎหมายที่จะเอื้อต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

7) การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งเป็น กิจกรรมที่เข้ามาตามระบบทุนนิยม ที่มีการคิดการลงทุน ในเชิงธุรกิจที่มีการจัดหารายได้ จึงมี ความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

8) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ โดยการสร้างเครือข่ายจะเกิดการเกื้อกูล ช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่จะช่วยกันในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่าง กว้างขวางและยั่งยืน¹²

ธนิก เลิศชาญฤทธิ ได้เสนอกระบวนการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ประกอบด้วย 3 กระบวนการ ดังนี้

¹²สาขันธ์ ไพรชาญจิตร, *การจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์*. (นครปฐม : สถาบันวิจัยและ พัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551).

1) การประเมินความสำคัญ ในที่นี้หมายถึงการแปลความหมายของความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยการแปลความหมายนั้น จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานจากการวิเคราะห์หลักฐานเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม และคุณค่าต่างๆของทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้เข้าใจทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ภายใต้บริบทต่างๆ เพื่อให้การจัดการได้ผลอย่างที่มีประสิทธิภาพ

2) การวางแผนการจัดการ โดยการประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมจัดทำโครงสร้างคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม และแผนการจัดการที่เหมาะสม โดยมีการจัดยุทธวิธีที่กำหนดเป็นระยะยาวและผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับจากการจัดการ นอกจากการวางแผนการจัดการ ควรมีการวางแผนให้การศึกษา รวมไปถึงการวางแผนการให้ความสำคัญที่มีส่วนร่วมของชุมชน

3) การกำหนดรายการการจัดการ การจัดการอาจทำได้หลายวิธี แต่หลักการเบื้องต้นก็คือ การจัดการตามข้อเสนอแนะ และลำดับของความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมที่ประเมินไว้ในขั้นตอนแรก ซึ่งรูปแบบของการจัดการมีอยู่หลายวิธีขึ้นอยู่กับปัจจัยที่แตกต่างกัน เช่น สภาพทางกายภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ท่าเลที่ตั้ง สภาพสังคมชุมชน ความเชื่อ ความสำคัญของแหล่ง เป็นต้น

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือการดำเนินการเกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อเป็นการป้องกัน อนุรักษ์ทั้งตัวทรัพยากร และคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆควบคู่กับการดำเนินงานในการพัฒนา เพื่อไม่ให้ทรัพยากรเหล่านั้นสูญหาย หรือถูกนำไปใช้ในแนวทางอันจะก่อเกิดผลในทางลบต่อตัวทรัพยากร และเจ้าของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้น

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม

การสื่อความหมายทางวัฒนธรรม ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญส่วนหนึ่งที่ไม่ได้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม หากปราศจากการสื่อความหมายแล้ว การจัดการทรัพยากรแทบจะไม่เกิดผล หรือไม่ประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ การสื่อความหมายคือการเรียนรู้ และเกิดการศึกษา ก่อนพัฒนาสู่ความคิดในสมอง แล้วจึงแสดงออกมาในรูปแบบของงานศิลปะ ความคิดที่เกิดขึ้นในสมองนั้นเกิดจากฐานความรู้ของความคิดสู่การปฏิบัติเป็นบทบาทหนึ่งในสังคม โดยใช้ตัววัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด เกิดเป็นผลผลิตทางด้านศิลปะ ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ดังเช่น ศิลปวัฒนธรรมประเพณี สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม หัตถกรรม ซึ่งเป็นผลมาจาก

กระบวนการเรียนรู้สู่การลงมือปฏิบัติ การแสดงออกถึงความสุนทรีย์ ถือเป็น การสื่อความหมายอีก รูปแบบหนึ่งของวัฒนธรรม สะท้อนของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในสังคม¹³

หากมองในแง่ของการจัดการ การสื่อความหมายนั้นเป็นกิจกรรมและรายการหรือ แผนงาน กล่าวคือ ในแง่ของความเป็นรายการหรือแผนงานนั้น การสื่อความหมายโดยมี วัตถุประสงค์บางอย่างที่กำหนดไว้สำหรับบางสิ่งที่เราต้องการให้ผู้ชมหรือนักท่องเที่ยวหรือ ผู้บริโภคเข้าใจ ส่วนในแง่ของความเป็นกิจกรรมนั้นการสื่อความหมายจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับ ทักษะ เบาะเทคนิคที่ให้ผู้ชม ผู้ฟัง หรือผู้บริโภคเกิดความเข้าใจ ธนิก เลิศชาญฤทธิ ได้กล่าวไว้ว่า ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม ว่าเป็นผลผลิตของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีข้อมูลมี เรื่องราว มีคุณค่าและความหมายทั้งในเชิงคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม วิชาการ คุณค่าของวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือเกิดใหม่ในการพิจารณาคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ได้มี แนวทางการพิจารณาที่หลากหลาย ในกฎบัตรเบอร์รา ได้ระบุประเภทของคุณค่าของมรดก วัฒนธรรมเป็น 4 ด้านดังนี้ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสุนทรียศาสตร์ ด้านวิทยาศาสตร์ และด้านสังคม และความเชื่อซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งผสมผสานในรูปแบบของสหวิชาการคือการสื่อความหมาย เพื่อให้ทรัพยากรวัฒนธรรมเกิดคุณค่า¹⁴

การสื่อความหมายทางด้านทรัพยากรวัฒนธรรมสามารถนำไปใช้ได้หลายรูปแบบ หลายวัตถุประสงค์ เช่น การจัดแสดงผลงานทางศิลปะ การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดแสดง พิพิธภัณฑสถาน ส่วนมากประเทศไทยใช้การสื่อความหมายเพื่อการนันทนาการท่องเที่ยวเป็นหลักโดย เป็นกิจกรรมหนึ่งที่สร้างความเข้าใจ ให้ผู้รับฟังได้ทราบถึงการสื่อความหมายกับความสัมพันธ์ ต่างๆประกอบเพื่อสื่อความหมาย เช่น วัสดุ รูปภาพ การสัมผัส และภาษาที่เข้าใจง่าย เพื่อความ เพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสถานที่ และลักษณะที่น่าสนใจในพื้นที่ วัตถุประสงค์ของการ สื่อความหมายในการท่องเที่ยวมี 3 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ให้นักท่องเที่ยวได้มีความรู้ ความเข้าใจ ของคุณค่าทรัพยากรในพื้นที่ สร้างความ เพลิดเพลินและสร้างประสบการณ์
- 2) ช่วยจัดการนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาในแหล่งท่องเที่ยว เกิดความระมัดระวังและ ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ลดความเสียหายกับแหล่งท่องเที่ยว

¹³วิฑูรย์ ตั้งเจริญ, *วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม*, หน้า.97-111.

¹⁴ธนิก เลิศชาญฤทธิ, *การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม*. หน้า 102.

3) สร้างความเข้าใจและวัตถุประสงค์การดำเนินงานของหน่วยงานที่ดูแลพื้นที่
ท้องถิ่น และประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่างๆ¹⁵

หลักในการสื่อความหมาย ที่ใช้กันทั่วโลกมักอ้างถึง การสร้างความเข้าใจอันดี ความ
สนุกสนาน และการสร้างแรงบันดาลใจแก่ผู้ชมและผู้เข้าร่วมงาน หลักการสื่อความหมายอาจ
แตกต่างกันรายละเอียดและเป้าหมายหลัก ทั้งขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน แต่กล่าวโดยรวม
แล้ว การสื่อความหมายทรัพยากรวัฒนธรรมมีหลักการทั่วไป 8 ข้อ ดังต่อไปนี้

1) การสื่อความหมายควรมุ่งเน้นที่ความสำคัญ และเรื่องราวที่โดดเด่นหรือมี
ลักษณะเฉพาะของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น เช่น การสื่อความหมายแหล่งโบราณคดีที่เป็นอุทยาน
สมัยหินใหม่ ควรเน้นที่ลักษณะที่โดดเด่นของประเพณีสมัยการฝังศพสมัยนั้น หรือเรื่องราวเกี่ยวกับ
พิธีกรรมเป็นหลัก

2) แนวทางการสื่อความหมายควรเป็นการสรุปเรื่องราวในลักษณะภาพรวมและผู้ชม
ผู้ใช้สามารถเข้าใจและเข้าใจถึงความได้ง่ายไม่ว่าผู้ชมจะเป็นหญิงหรือชายเด็กหรือผู้ใหญ่ มี
การศึกษาสูงหรือต่ำ เป็นใครมาจากไหนหรือสนใจอะไรเป็นพิเศษ แนวทางการสื่อความหมายไม่
ควรเน้นการสาธยาย หรืออธิบาย

3) การสื่อความหมายควรเคารพความรู้สึกและอารมณ์ของสถานที่ และคุณค่าทั้ง
นามธรรมและรูปธรรมของทรัพยากรวัฒนธรรม

4) การสื่อความหมายควรให้ประสบการณ์ที่สนุกสนาน รื่นรมย์ และตอบสนองความ
ต้องการของผู้ชม นักท่องเที่ยว หรือ ผู้บริโภค

5) สิ่งอำนวยความสะดวกและแผนการในการสื่อความหมายควรเลือกสิ่งที่ดีที่สุดใน
ผ่านการออกแบบอย่างสร้างสรรค์ และความเป็นนวัตกรรมที่ให้คุณค่าเชิงผลตอบแทนสูง

6) การสื่อความหมายจำเป็นต้องใช้เจ้าหน้าที่ที่มีลักษณะเหมาะสมกับภาระงานมี
ความรู้ เป็นมืออาชีพ และมีเครื่องมือช่วยในการสื่อความหมายอย่างเพียงพอ

7) การสื่อความหมายควรมีข้อมูลที่ถูกต้องและทันสมัย ผ่านการวิจัยที่น่าเชื่อถือ
สามารถทำให้ผู้ชมเข้าใจทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างทะลุปรุโปร่ง

8) การสื่อความหมายควรก่อให้เกิดความซาบซึ้ง ตระหนักในคุณค่า และการอนุรักษ์
ทรัพยากรวัฒนธรรม¹⁶

¹⁵มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาริราช สาขาวิชาการจัดการ. การจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยว.
พิมพ์ครั้งที่ 2. (นนทบุรี:มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาริราช,2549), หน้า 79-93.

¹⁶ชนิก เลิศชาญฤทธิ์. การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม. หน้า 106-107.

หลักแต่ละข้อที่กล่าวมา สามารถนำมาขยายความและรายละเอียดปลีกย่อย ตามประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม และนักจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ควรใช้หลักการข้างต้น เพื่อเป็นการสร้างกรอบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ที่ได้แบ่งตาม กฎบัตร ICOMOS ว่าด้วยการสื่อความหมายและการนำเสนอประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม ได้ให้ความหมายการสื่อความหมายว่าเป็นกิจกรรม สิ่งพิมพ์ โปรแกรมการศึกษา ซึ่งการศึกษาของเนื้อหาของแหล่งมรดกวัฒนธรรม มีการวางแผน การเรียบเรียงข้อมูล การนำเสนอ โดยสามารถใช้เทคนิคและวิธีต่างๆ โดยหลักการสำคัญของการสื่อความหมายการนำเสนอดังนี้

- 1) การเข้าถึงและการทำความเข้าใจ เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำความเข้าใจ สร้างความประทับใจ รวมไปถึงสร้างความตระหนักและความจำเป็นในการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรม
- 2) สร้างความน่าเชื่อถือ ของข้อมูลด้วยการรับรองความสำคัญและให้การยอมรับเพื่อการสื่อความหมายที่ถูกต้อง บนพื้นฐานของหลักทางวิชาการและขนบธรรมเนียมประเพณี
- 3) ให้ความสนใจกับบริบทและสภาพแวดล้อม เพื่อปกป้องคุณค่าที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยการนำเสนอความสัมพันธ์ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคม
- 4) รักษาและเคารพความเป็นจริงแท้ของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อการใช้เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า รวมไปถึงป้องกันการสื่อความหมายที่ไม่เหมาะสม และผลกระทบต่อแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม
- 5) การวางแผนเพื่อเกิดความยั่งยืน ในการอนุรักษ์ มีความต่อเนื่องในการดำเนินงาน บำรุงรักษา ปรับปรุงข้อมูลที่ใช้ในการสื่อความหมายในระยะยาว
- 6) ดำเนินถึงองค์กรวม โดยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ชุมชนผู้เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการสื่อความหมาย
- 7) ความสำคัญของการศึกษา วิจัย และการฝึกอบรม ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อความหมาย การนำเสนอ ที่มีความเหมาะสมและยั่งยืน¹⁷

---

¹⁷ICOMOS. The ICOMOS Charter for the Interpretation of Cultural Heritage Sites ,2007. อ้างอิงใน นิชาพร แสงเหมือนขวัญ. “การศึกษาเส้นทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวยอง ในเขตอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน” ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556.

วิธีการสื่อความหมาย

1) สิ่งพิมพ์ คือแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมส่วนมาก สื่อสิ่งพิมพ์มีหลายรูปแบบ หลากหลายประเภท ตั้งแต่สื่อราคาแพงไปจนถึงสื่อราคาถูกเป็นสื่อที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงได้ กว้างขวางและค่อนข้างง่าย เนื่องจากสาธารณชนเชื่อว่า สิ่งพิมพ์ประเภท หนังสือ นิตยสาร ยังมีความน่าเชื่อถือ

2) นิทรรศการและการจัดแสดง วิธีการนำเสนอการสื่อความหมายทรัพยากร วัฒนธรรมด้วยนิทรรศการและการจัดแสดงมีมานาน และได้รับความนิยมนับถึงปัจจุบัน หากนำมาใช้อย่างถูกวิธีและเหมาะสมก็จะช่วยให้การสื่อความหมายสามารถเข้าถึงสาธารณชนได้มากยิ่งขึ้น ประสบความสำเร็จตามหลักการและวัตถุประสงค์ของการสื่อความหมาย นิทรรศการและการจัดการแสดง มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนเป็นสื่อที่ช่วยขยายความรู้ เพิ่มความกระจำ ในสิ่งที่นักท่องเที่ยวอยากรู้หรือไม่รู้มาก่อน เมื่อกำหนดวัตถุประสงค์หรือกรอบแนวทางหรือหัวข้อการจัด นิทรรศการแล้วต่อไปก็เป็นการคัดเลือกรูปภาพ สิ่งของ แผนที่ และสิ่งอื่นๆ ที่ช่วยเสริมสร้างให้ นิทรรศการและการจัดแสดงเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น มีป้ายคำบรรยายที่สั้นกระชับ ถูกต้อง อ่านง่าย

3) สื่อโสตทัศน์ สื่อประเภทนี้ได้รับการความนิยมนานและยังไม่มีแนวโน้มว่าจะเสื่อมความนิยม เนื่องจากเป็นสื่อที่มีให้เลือกและสร้างความสนใจแก่ผู้ชมได้อย่างดี มีทั้งเสียง ภาพ และคุณลักษณะอื่นๆ นอกจากนี้สื่อประเภทนี้ยังสามารถสื่อสารกับผู้ชมและนักท่องเที่ยวได้ทั้งแบบการรับฟังทางเดียวและการสื่อสารแบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมกับสื่ออุปกรณ์ต่างๆ สื่อโสตทัศน์มีหลายชนิด เช่น โทรทัศน์ วิทยุ เทป วีดีโอ ภาพยนตร์ สื่อผสม

4) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ออนไลน์ เป็นการสื่อความหมายที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโสตทัศน์ ซึ่งนับวันจะได้รับความนิยมและมีบทบาทในการนำเสนอการ สื่อสารความหมายสู่สาธารณะมากขึ้นทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อเครือข่ายผสม และอินเทอร์เน็ต ที่ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในช่วงต้นของสหัสวรรษใหม่

การประเมินผลการสื่อความหมาย

การประเมินผลเป็นกระบวนการเก็บข้อมูลและมาวิเคราะห์เกี่ยวกับการสื่อความหมาย ซึ่งควรดำเนินการทั้งก่อนและหลังการนำเสนอสื่อความหมาย การประเมินผลมีความสำคัญเนื่องจากการสื่อความหมายทรัพยากรวัฒนธรรมจำเป็นต้องประเมินว่า ได้รับความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด โดยทั่วไปแล้วสิ่งที่ประเมินผลในการสื่อความหมายทรัพยากรวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

- 1) นักท่องเที่ยว โดยสังเกตจากพฤติกรรมและปฏิภณิยานักท่องเที่ยว
- 2) การทำงานของผู้นำเสนอการสื่อความหมาย ทั้งเป็นรายบุคคลและในนามกลุ่ม เพื่อให้ผู้นำเสนอการสื่อความหมายได้ปรับปรุงการทำงานต่อไป
- 3) การติดตั้งอุปกรณ์และสื่อต่างๆ เช่นนิทรรศการและการจัดแสดง หรือทางเดินของแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรม
- 4) ภาพรวมทั้งหมดของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อประเมินว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมคุ้มค่ากับการลงทุนด้านงบประมาณ เวลา แรงงาน และทรัพยากร อื่นๆหรือไม่ โดยการประเมินการสื่อความหมายทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบด้วย 2 ส่วนหลักได้แก่

1) วิธีการประเมิน

- 1.1) การสัมภาษณ์ เป็นวิธีที่ได้ผลสูงโดยการสัมภาษณ์ก่อนและหลังการชม อาจเป็นการสัมภาษณ์เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
- 1.2) การตอบแบบสอบถาม วิธีนี้ใช้ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวได้ เช่นเดียวกับการสัมภาษณ์ ข้อดีของวิธีนี้คือ นักท่องเที่ยวอาจรู้สึกสะดวกใจในการตอบคำถามมากกว่าการถูกสัมภาษณ์ แต่ก็มีข้อเสียที่นักท่องเที่ยวอาจไม่ยอมเขียน ตอบแบบสอบถามหลายๆครั้ง
- 1.3) การสังเกตการณ์จากแหล่งทรัพยากร วิธีนี้ก็ใช้ได้ผลและมีประสิทธิภาพในการประเมินผลเช่นกัน แหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมบางแห่งได้จัดเจ้าหน้าที่คอยสังเกตการณ์ และบันทึกพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวโดยไม่ให้ท่องเที่ยวรู้ตัว นอกจากนี้ อาจมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆในแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงสื่อความหมายอย่างสร้างสรรค์ต่อไป
- 1.4) การวิเคราะห์จดหมาย วิธีนี้เป็นการรวบรวมจดหมายบัตรสนเท่ห์ หรือข้อเสนอแนะต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวส่งมาให้เจ้าหน้าที่ เอกสารเหล่านี้ อาจมีการชมเชย ซึ่งสามารถสะท้อนการสื่อความหมายหรือการบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวประทับใจ
- 1.5) สถิติการเข้าชม วิธีนี้อาจเป็นอีกวิธีหนึ่งในการประเมินการสื่อความหมายหรือการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้ที่สนใจในตัวเลขและสถิติต่างๆ อย่างน้อยตัวเลขหรือสถิติที่บ่งชี้ที่ดีว่า มีนักท่องเที่ยวเข้ามาชมเยี่ยมชมแหล่งทรัพยากรมากน้อยเพียงใด

2) เกณฑ์ประเมินการสื่อความหมาย

- 2.1) การแนะนำน่าสนใจ น่าติดตามหรือไม่
- 2.2) ขอบเขตหรือประเด็นนำเสนอชัดเจนหรือไม่

- 2.3) การจัดระเบียบนำติดตามหรือไม่ เช่น ลำดับหัวข้อ ลำดับเวลา ลำดับเรื่อง
- 2.4) มีอุปกรณ์ช่วยในการสื่อสารที่หลากหลายหรือไม่
- 2.5) มีวิธีการนำเสนอและสื่อผสมที่หลากหลายหรือไม่
- 2.6) ข้อมูลนำเสนอถูกต้องหรือไม่
- 2.7) ข้อมูลที่นำเสนอถูกต้องหรือไม่
- 2.8) มีการสรุปที่น่าจดจำ และน่าประทับใจหรือไม่
- 2.9) นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์หรือไม่

เกณฑ์การประเมินดังกล่าว ช่วยให้ผู้นำเสนอการสื่อความหมายทำหน้าที่ของตนเองได้ดียิ่งขึ้น และทำให้การนำเสนอสื่อความหมายประสบความสำเร็จ

จากแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อความหมาย คือการรับรู้ของมนุษย์ ที่ถูกถ่ายทอดออกในรูปแบบต่างๆ การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมนั้นจึงเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่า เกิดการอนุรักษ์ การนำเทคนิคต่างๆ นำไปใช้อย่างเหมาะสม การจัดการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมควรเกิดจากความร่วมมือจากหลายๆส่วนงาน ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมดังกล่าว เกิดเป็นกลไก ที่เกิดการตื่นตัวในการร่วมกันจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรมของตนเอง

2.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเส้นทางวัฒนธรรม

การนำเสนอการจัดการเส้นทางวัฒนธรรม เป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการนำเสนอข้อมูลทางวัฒนธรรมที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและส่งเสริมทางด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่นำเอาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ เข้ามาจัดการในรูปแบบของการการเดินทางเพื่อท่องเที่ยวไปยังสถานที่แหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยคณะกรรมการสภาโบราณสถานระหว่างประเทศ (CIIC of ICOMOS) ให้นิยามของความหมายเส้นทางศึกษาวัฒนธรรมไว้ว่า คือเส้นทาง ทั้งทางบก ทางน้ำ ซึ่งมีลักษณะทั้งทางกายภาพที่มีอยู่ทั่วไป มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่ และมีการเคลื่อนไหวของคนที่อาศัยอยู่เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ ประสบการณ์ ระหว่างกัน ในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมมีทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เกิดเป็นแนวคิดเส้นทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงการเชื่อมโยงของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ และการใช้การสื่อความหมายมาใช้ในการถ่ายทอดความหลากหลายทางทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งเส้นทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้ตามประเด็นต่างๆ เช่น เส้นทางวัฒนธรรมตามขอบเขตของดินแดนทั้งใน

ระดับประเทศและระดับสากล ที่ยังคงดำเนินอยู่และมีการแลกเปลี่ยน วัตถุประสงค์ ในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและความเชื่อ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของอิทธิพลทาง สังคม เศรษฐกิจ¹⁸

เส้นทางเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในประเทศไทยในการนำเสนอในรูปแบบของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ใช้ทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่หลากหลาย โคน กำหนดเส้นทางที่เหมาะสมที่อำนวยความสะดวกต่อการท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรม การกำหนดเส้นทางนั้น มีความแตกต่างกันตามพื้นที่ และการเดินทางที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น โดยทางรถทางเรือ ที่มีความสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรม โคนเฉพาะการให้ความสำคัญของเส้นทางในแหล่งวัฒนธรรม ภาณุพงศ์ สิทธิวุฒิ และศราวุธ เปรมใจ กล่าวไว้ในการศึกษาแนวทางการพัฒนาโครงการสัญจรสำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเมืองเก่าแก่นาน เสนอรูปแบบเส้นทางสัญจรในเขตเมืองเก่า ซึ่งพื้นที่เมืองเก่าเป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมและศิลปะร่วมสมัย อย่างกลมกลืน จากการศึกษาพบว่าชาวเมืองปัจจุบันยังคงใช้ประโยชน์จากเส้นทางแบบดั้งเดิม ส่วนเส้นทางสัญจรที่ปรับปรุงใหม่ ใช้แนวคิดลัทธิชุมชนเมืองยุคใหม่ เป็นกรอบการศึกษา พบว่า สภาพเส้นทางสัญจรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสายเก่าแก่นั้น ไม่สามารถรองรับการเดินทางของนักท่องเที่ยว พื้นที่แคบ มีสิ่งกีดขวางในเส้นทาง ดังนั้นจึงมีการเสนอในการเพิ่มช่องทางเส้นทางเดินเท้าและช่องทางจักรยานให้มีความสมบูรณ์ ซึ่งเป็นการเพิ่มทางเลือกในการเที่ยวชมมรดกวัฒนธรรมที่มีอยู่หลากหลายของกิจกรรมในเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรม และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพชุมชน ส่งเสริมการท่องเที่ยว เศรษฐกิจในชุมชน¹⁹ รูปแบบการนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวในประเทศไทย ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

1) เส้นทางเสน่ห์เมืองวัฒนธรรม 9 เส้นทางเป็นเส้นทางที่จัดขึ้น โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม จัดโครงการร่อยศิลปวัฒนธรรมไทย ภายใต้ปีการท่องเที่ยวมหัศจรรย์ไทยแลนด์ ประเทศไทยซึ่งประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Assets) ซึ่งหมายถึงสิ่งดีงามที่มีอยู่เดิมในสังคมชุมชนท้องถิ่นที่สั่งสมสืบทอดกันมา เช่น ประเพณี ความเชื่อ ตำนาน ประวัติศาสตร์โบราณสถาน ผลิตภัณ์ที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ฯลฯหลากหลายในทุก

¹⁸ICOMOS. The ICOMOS Charter for the Interpretation of Cultural Heritage Sites ,2007. อ้างอิงใน นิชาพร แสงเหมือนขวัญ. “การศึกษาเส้นทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวยอง ในเขตอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน” ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556.

¹⁹ภาณุพงศ์ สิทธิวุฒิ. การพัฒนาเชิงอนุรักษ์พื้นที่เมืองเก่า เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดน่าน . วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาการวางผังเมืองและสภาพแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2554, หน้า 85.

พื้นที่ทั่วประเทศเป็นเสน่ห์ ที่ยากจะมีประเทศใดลอกเลียนได้ก้าวสู่กระแสการพัฒนาของโลกด้วยเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงสามารถใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาต่อยอดไปสู่การเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมที่มีเสน่ห์เฉพาะตัวกรมส่งเสริมวัฒนธรรมจึงได้ดำเนินนโยบายเพื่อพัฒนาทุนสูงสุดของชาติและทรัพยากร ด้านบุคลากรที่มีอยู่ในสังคมไทย โดยการนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างคุณค่าทางสังคม และเพิ่มมูลค่า ทางเศรษฐกิจให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่ชุมชนท้องถิ่นระดับรากหญ้าภายใต้แนวคิด "9 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรม 8 วิถีไทย" ขึ้นด้วยการรณรงค์ส่งเสริมการกระตุ้นให้เกิดการจัดเก็บองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม 8 วิถีไทยอย่างเป็นระบบเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาท้องถิ่นด้วยมิติวัฒนธรรมและการเก็บรักษาสมบัติทางภูมิปัญญาของชาติไว้นอกจากนี้ ยังมีการเปิดพื้นที่ 9 เส้นทางเสน่ห์มรดกวัฒนธรรมเพื่อเป็นพื้นที่นำร่องสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป โดยได้คัดเลือกเส้นทางแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญในประเทศไทย ประกอบด้วยเส้นทางที่ 1 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมล้านนา ส (ลำปาง-ลำพูน-เชียงใหม่-เชียงราย) เส้นทางที่ 2 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมลพบุรี (ลพบุรี-สระบุรี-นครราชสีมา-สุรินทร์-ศรีสะเกษ) เส้นทางที่ 3 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมทวารวดี (นครปฐม-ราชบุรี-กาญจนบุรี-สุพรรณบุรี) เส้นทางที่ 4 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมศรีวิชัย (สุราษฎร์ธานี-นครศรีธรรมราช) เส้นทางที่ 5 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง (อุดรธานี-หนองบัวลำภู) เส้นทางที่ 6 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมศรีโคตรบูรณ์- ล้านช้าง (นครพนม-มุกดาหาร-ร้อยเอ็ด) เส้นทางที่ 7 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมสุโขทัย (อุทัยธานี-กำแพงเพชร-สุโขทัย) เส้นทางที่ 8 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมอยุธยา (พระนครศรีอยุธยา-อ่างทอง-สิงห์บุรี)

เส้นทางที่ 9 เสน่ห์มรดกวัฒนธรรมธนบุรี-รัตน โกสินทร์ (ชลบุรี-ระยอง-จันทบุรี-ตราด)²⁰

2) เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 84 เส้นทางอารยธรรม ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นเส้นทางที่ถูกกำหนดขึ้น โดยให้หน่วยงานในสังกัดเร่งบูรณาการนำมิติวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ตั้งเป้าเพิ่มรายได้ให้กับประเทศด้านการท่องเที่ยวกว่า 2.2 ล้านล้านบาท ภายในปี 2558 โดยตลอดทั้งปี จะเร่งดำเนินคัดเลือกภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนทั้งประเพณี การละเล่นพื้นถิ่น ของภูมิภาคต่างๆ นำมาพิจารณาขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และสืบสานอนุรักษ์ จากนั้นจะนำมาจัดลำดับความสำคัญ ส่งเสริมให้จัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระดับนานาชาติ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

²⁰กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, *โครงการร่อยอารยศิลป์วัฒนธรรมไทยภายใต้ปีท่องเที่ยวมหัศจรรย์ไทยแลนด์. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 9 เส้นทาง 8 วิถีแห่งอารยธรรมไทย.* (กรุงเทพฯ : ททท. , 2556)

เข้าประเทศเหมือนกับเทศกาลสงกรานต์ และลอยกระทง รวมทั้งจะมีการคัดเลือกแหล่งโบราณสถานผุ่กร้อยเรื่องราว ด้านแหล่งอารยธรรมเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งขณะนี้ได้ดำเนินการจัดเส้นทางท่องเที่ยวไปแล้วจำนวน 84 เส้นทางเพื่อส่งเสริมดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้า

ประเทศไทย²¹

3) เส้นทางสายไหมสมัยโบราณของจีน กล่าวถึงเส้นทางอารยธรรมมรดกโลกเป็นเส้นทางสายไหมทางการค้าของจีนเมื่อกว่า 2000 ปีก่อนมีชื่อเสียงดังไปทั่วโลก เนื่องจากเป็นสะพานเชื่อมจีนกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปแอฟริกาและเอเชียได้สร้างคุณูปการอันสำคัญเพื่อการไปมาหาสู่กันทางวัตถุและการแลกเปลี่ยนกันทางอารยธรรมระหว่างตะวันออกกับตะวันตกเส้นทางสายไหมเป็นเส้นทางไปมาหาสู่กันทางการค้าทางบกในสมัยโบราณของจีนที่ผ่านเอเชียกลางไปสู่เอเชียใต้ เอเชียตะวันตกตลอดจนยุโรปและแอฟริกาเหนือ เนื่องจากเคยมีไหมและผ้าไหมของจีนจำนวนมากผ่านเส้นทางสายนี้ไปสู่อินเดีย ฉะนั้น จึงได้รับสมญานามว่าเป็นเส้นทางสายไหม จากตะวันตกสู่ตะวันออกตามเส้นทางสายไหมมี 4 อาณาจักรสำคัญ คือ อาณาจักรโรมันในยุโรป ราชอาณาจักรปาร์เธีย (Parthia เป็นราชอาณาจักรระบอบทาสของอิหร่านในสมัยโบราณ) ราชอาณาจักรคุชาน (Kushan เป็นราชอาณาจักรที่ปกครองเอเชียกลางและภาคเหนืออินเดีย) และ ราชอาณาจักรจีนถึงสมัยราชวงศ์ถังระหว่างศตวรรษที่ 7 ถึงศตวรรษที่ 9 เส้นทางสายไหมนับว่า อยู่ในช่วงพัฒนาจนเจริญที่สุด นักและสัตว์แปลกประหลาด เพชรพลอย เครื่องหอม เครื่องกระจก เหรียญเงินเหรียญทองของตะวันตกตลอดจนดนตรี ระบาย อาหารการกินและเสื้อผ้าอาภรณ์ของเอเชียตะวันตกและเอเชียกลางได้ทยอยกันแพร่เข้าสู่จีน ในขณะเดียวกัน สินค้าและเทคโนโลยีของจีน เช่น ไหม ผ้าไหม การเลี้ยงไหม เทคนิคการทำกระดาษ การพิมพ์ การผลิตเครื่องเงิน เครื่องเคลือบดินเผา ดินระเบิดและเข็มทึบ เป็นต้น ก็แพร่กระจายไปสู่ที่ต่าง ๆ โดยผ่านเส้นทางสายไหม ซึ่งได้สร้างคุณูปการอันสำคัญต่ออารยธรรมโลกปีหลัง ๆ นี้ องค์การยูเนสโก ได้ริเริ่มโครงการใหม่เกี่ยวกับการวิจัยศึกษาเส้นทางสายไหม โดยได้ถือเส้นทางสายไหม เป็นเส้นทางแห่งการติดต่อเจรจาเพื่อส่งเสริมการค้าติดต่อเจรจาและการแลกเปลี่ยนกัน ระหว่างตะวันออกกับตะวันตก²²

²¹ สำนักข่าวแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์กระทรวงวัฒนธรรม. *บูรณาการแผนปี 2556 เปิดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 84 เส้นทาง ดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าประเทศไทย*. (กรุงเทพฯ : ไทยนิวส์, 2556)

²² ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง, *เส้นทางสายไหมสมัยโบราณของจีน*. (ประเทศจีน : สถาบันวิทยุซีอาร์ไอ, 2556)

จากแนวคิดการจัดการเส้นทางวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงบูรณาการหลายๆ ด้าน ทั้งทางด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การสื่อความหมายทางด้านวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทาง สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ในแต่ละพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม การกำหนดเส้นทางทางด้านวัฒนธรรม เป็นตัวชี้วัดถึงการกระตุ้นให้เกิดการร่วมมือในการสร้างความตระหนัก ในคุณค่าของวัฒนธรรม โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้รับทราบ ถึงคุณค่าของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เมื่อมีการพัฒนาเส้นทางโดยใช้การท่องเที่ยวเข้ามากระตุ้น เพื่อรบบกับผู้ที่มาเยี่ยมชมเยือน ได้ทราบ และตระหนักถึงคุณค่าร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 เอกสารและหนังสือ

(1) บดินทร์ กินาวงศ์และคณะ หนังสือ เรื่อง “ประวัติศาสตร์เชิงราย” ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ที่มาของจังหวัดเชียงราย พบว่า เป็นประวัติการตั้งถิ่นฐานของเชียงรายยุคแรกเริ่มโดยอาศัยหลักฐานตามลักษณะ โบราณคดีและมนุษย์วิทยา และกล่าวถึงกลุ่มชนในตำนานพงสาวดารต่างๆ ที่บรรพชนล้านนาได้บันทึกไว้จากการศึกษาด้านตำนานพื้นเมืองต่างๆ นักวิชาการท้องถิ่นของเชียงรายกล่าวว่าเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องการจัดอาณาจักรต่างๆ ที่เป็นดินแดนของจังหวัดเชียงรายในปัจจุบันนั้น ได้ปรากฏในพงสาวดารเหนือ เป็นหนังสือคัมภีร์โบราณ ตัวหนังสืออักษรธรรมล้านนาตำนานเมืองโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสน บางแห่งเรียกว่า ตำนานโยนกนครราชธานี ไชยบุรีศรีช้างแสน เช่น ตำนานสิงหนวัติ เป็นต้น แต่ละเล่มเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองโยนกทั้งสิ้น จึงถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพงสาวดาร โยนก อีกประการหนึ่งจะเกี่ยวพันกับอาณาจักรโบราณต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งของจังหวัดเชียงรายในปัจจุบันตามแนวความคิดเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยในหลายความคิด ได้มีความเชื่อว่า ถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยนั้นน่าจะอยู่ทางประเทศจีนมาก่อน ในยุคที่ชนชาติไทยเรากำลังหนีจีนมาตั้งนครหลวงอยู่ที่แคว้นเมาะและหนองแสนนั้น ถิ่นที่เป็นที่ตั้งของจังหวัดเชียงรายนี้น่าจะเป็นที่อยู่ของชาวป่าเขาพวกหนึ่งเรียกว่า “ลัวะ” (หรือลัวะ หรือละว้า) และชาวป่าพวกอื่นอาศัยอยู่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของบางยุคบางสมัยในดินแดนเหล่านี้ บางครั้งก็มีความคลาดเคลื่อนกันไป ทั้งทางด้านสถานที่ หรือด้านของเวลา จึงยากที่จะชี้ชัดลงไปอย่างชัดเจนว่าหลักฐานใดถูกต้อง²³

²³ บดินทร์ กินาวงศ์และคณะ. *ประวัติศาสตร์เชียงราย*, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มีงเมือง, 2555)

(2) บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ หนังสือเรื่อง “ 30 ชาติในเชียงราย ” ได้ศึกษา พื้นที่ของจังหวัดเชียงราย มีกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ทั้งตามที่ราบและบนคอยสูง ซึ่งชนแต่ละกลุ่มจะมีศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมแตกต่างกันไปตามแต่วิถีดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยประชากรในเชียงรายสามารถจำแนกออกเป็นชนชาติต่างๆคนเมือง เป็นกลุ่มชนที่ใหญ่ที่สุดในอดีต ถูกเรียกว่าไทยยวน หรือ ลาวพุงดำ ผู้ชายมีรูปร่างโปร่งบางกว่าคนไทยภาคกลางเล็กน้อย ส่วนผู้หญิงมีรูปร่าง ผิวพรรณ และหน้าตางดงาม ชาวไทยยวนมีภาษาพูดต่างไปจากไทยภาคกลางเล็กน้อย และมีตัวหนังสือเฉพาะ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษาไท-กะไดกลุ่มหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานทางตอนเหนือของประเทศไทยที่เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านนา ในอดีตคนล้านนามีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ แต่กลุ่มใหญ่ที่สุดคือ "ไทยยวน" ซึ่งมีคำเรียกตนเองหลายอย่าง เช่น "ยวน โยน หรือ ไต(ไท)" และถึงแม้ในปัจจุบัน ชาวล้านนาจะกลายเป็นพลเมืองของประเทศไทยแล้วก็ตาม แต่ก็มักเรียกตนเองว่า "คนเมือง" ซึ่งเป็นคำเรียกที่เกิดขึ้นในภายหลัง ในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง เพื่อฟื้นฟูประชากรในล้านนาหลังสงคราม โดยการกวาดต้อนกลุ่มคนจากที่ต่างๆเข้ามาตั้งเมืองของตน²⁴

(3) เกรียงไกร เกิดศิริ หนังสือเรื่อง “ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ได้ศึกษาเรื่องการจัดการการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากกลุ่มประเทศต่างๆซึ่งโดยภาพรวมแล้ว แนวความคิดและวิธีการปฏิบัติไม่ได้แตกต่างกันมากนักกรณีของประเทศไทยอาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดทั้งหมดได้พัฒนามาจากกลุ่มประเทศตะวันตกหรือกลุ่มประเทศยุโรปแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้สามารถจำแนกกลุ่มแนวความคิดที่นำมาใช้ปฏิบัติงานออกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มแรก เป็นกลุ่มแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งมีกองงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นแม่ข่าย แนวทางหลักของกลุ่มนี้ นำมาจากระบบจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเคนมาร์กซึ่งเรียกว่า SAVE (Survey of Architectural Value in the Environment) และ CHIP (Cultural Heritage in Planning) มาประยุกต์ใช้กลุ่มแนวความคิดนี้ส่วนใหญ่นำไปใช้เพื่อการวิเคราะห์และวางแผน โครงการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรม กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มแนวคิดที่เน้นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในเมืองโบราณและแหล่งมรดกทางประวัติศาสตร์โบราณคดี กลุ่มนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่กลุ่มวิชาการอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักโบราณคดีกรมศิลปากรและกรมการบางส่วนของอโคโมสไทยซึ่งมีที่ตั้งอยู่บริเวณเดียวกับสำนักโบราณคดีกลุ่มนี้จะใช้ความเชื่อตามแนวความคิดด้านอนุรักษ์ภูมิทัศน์ (Landscape Conservation) หรือภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ (Historic Landscape) โดยแกนหลักของแนวคิดเดิมโตมาจากสายงานวิชาการด้านภูมิสถาปัตยกรรมและโบราณคดี กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มแนวคิดของ

²⁴บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 30 ชาติ ในเชียงราย (กรุงเทพฯ:คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, 2542)

นักวิชาการจากสาขาสหวิทยาการเช่นจากสายสถาปัตยกรรมภูมิสถาปัตยกรรมผังเมืองประวัติศาสตร์ ฯลฯ ความสนใจหลักของกลุ่มนี้จะมุ่งไปที่สภาพภูมิทัศน์เชิงธรรมชาติและวิถีชีวิต เน้นการแบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามความเข้มข้นของการจัดการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม 3 ประเภทคือชุมชนที่มีภูมิทัศน์นำวัฒนธรรมชุมชนที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรมชุมชนที่มีวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ เนื่องจากยังมีความหลากหลายในวิถีคิดและแนวทางปฏิบัติ²⁵

(4) **chnik เลิศชาญฤทธิ์** หนังสือเรื่อง “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีด้านการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของต่างประเทศที่นำมาผนวกกัน จนสามารถเข้าใจในหลักการ วิธีการ ตลอดจนแนวคิดการสื่อสาร อนุรักษ์ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ความพยายามที่จะให้บุคลากรทางวัฒนธรรมหรือผู้สนใจ สามารถนำไปทดลองใช้เป็นแนวทางได้อย่างเป็นรูปธรรม และเข้าใจในกระบวนการวิธีการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน เหมาะอย่างยิ่งสำหรับชุมชนท้องถิ่นในการปรับประยุกต์ใช้ เพื่ออนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของตนให้สืบทอดต่อไป²⁶

(5) **สุรพล ดำริห์กุล** หนังสือ “ล้านนา ลึกลับ ลึกลับ ลึกลับ และวัฒนธรรม” ได้กล่าวถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นล้านนาทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม โดยเริ่มจากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ลักษณะนิเวศน์และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ว่าที่ตั้งของแคว้นล้านนาหรือเขตวัฒนธรรมล้านนานั้นมีขอบเขตพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปประกอบด้วยภูเขา และทิวเขาสูงทอดยาวในแนวเหนือ – ใต้ มีที่ราบระหว่างภูเขา เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญ ภูมิอากาศเป็นเขตร้อนค่อนข้างไปทางเขตอบอุ่น ตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในเขตร่มชื้น มีฤดูฝนสลับกับฤดูแล้งอย่างละประมาณ 6 เดือน ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งพัดผ่านแผ่นดินของประเทศจีนได้นำเอาความแห้งแล้งและความหนาวเย็นมาสู่ผืนแผ่นดินนี้เป็นเวลา 4 เดือน นับได้ว่าเป็นสภาพอากาศที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัย มีฤดูหนาวเย็นอย่างพอเหมาะ เหมาะแก่การดำรงวิถีชีวิต ดังร่องรอยหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่มีมาเก่าแก่ที่สุดในยุคไพลสโตซีน(Pleistocene) ประมาณเมื่อ 600,000 ปีมาแล้วโดยทั่วไปแล้วยอมรับกันว่าอาณาจักรล้านนาเริ่มต้นเมื่อพระเจ้ามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ ซึ่งช่วงเวลาก่อนหน้านี้ได้ปรากฏมีแคว้นต่าง ๆ ตั้งกระจัดกระจายอยู่ตามที่ราบ

²⁵เกรียงไกร เกิดศิริ. *ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ: อุกฤษณ์, 2551)

²⁶chnik เลิศชาญฤทธิ์. *การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2554)

ลุ่มแม่น้ำสายสำคัญๆ ได้แก่ แคว้นหรือภูโยช อยู่ในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง แคว้นน่าน อยู่ในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน แคว้นพะเยา ตั้งอยู่บริเวณโดยรอบกว๊านพะเยาและที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง และแคว้นโยนก มีอาณาบริเวณครอบคลุมที่ราบลุ่มแม่น้ำหลายสาย ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำสาย และแม่น้ำโขง

กลุ่มชนต่างๆ ในล้านนา กับพัฒนาการของ “คนเมือง” หรือชาวล้านนา สืบเนื่องมาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้มีชนหลายเผ่าพันธุ์ ด้วยเงื่อนไขต่างๆ ที่ได้หล่อหลอมให้ผู้คนเหล่านั้นมีแบบแผนทางวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน จากเดิมเรียกตนเองหรือถูกเรียกว่า “คนขวน หรือ โยนก หรือ โยนก” แล้วปัจจุบันเรียกตนเองว่า “คนเมือง” เรื่องราวของชาวล้านนาในกลุ่มต่างๆ ได้แก่ ลัวะ หรือ ละว้า, ขอม หรือ กรอม, มอญ หรือ เมงคบุตร, กะเหรี่ยง หรือ ยาง, ชาวละโว้, คนไต หรือ ไท เมื่อผู้คนหลากหลายเผ่าพันธุ์ได้เข้ามาอยู่ร่วมกัน เกิดความสัมพันธ์ และสังสรรค์กัน ในทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เกิดการผสมผสานบูรณาการหลอมรวมเป็นชาวล้านนา กลางพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมามีการกวาดต้อนชนกลุ่มต่างๆ เข้ามาเป็นไพร่บ้านพลเมือง ซึ่งต่อมามีพัฒนาการในยุคฟื้นฟูหรือยุคหลัง ซึ่งต่อมาเรียกตนเองว่า “คนเมือง” จนทุกวันนี้ กลุ่มชนในดินแดนล้านนาปัจจุบันแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ใหญ่ๆ คือ กลุ่มชนพื้นเมือง และชนกลุ่มน้อยหรือชาวเขา เป็นกลุ่มที่เข้ามาใหม่ มักจะตั้งบ้านเรือนในที่สูงและไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับคนพื้นราบมากนัก²⁷

(6) อมรา พงศาพิชญ์ หนังสือ “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม” การนำเสนอประเด็นที่ควรมองในเรื่องวัฒนธรรมในสังคมไทย ความหลากหลายรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมในบริบทของสังคมแนวความคิดทฤษฎีและวิถีวิทยาในการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในบริบทของสังคมจากมุมมองของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาวัฒนธรรมในภาพนิ่ง ซึ่งให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดภายในสังคม และที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่น ในบริบทของสังคมไทยผู้เขียนได้วิเคราะห์วัฒนธรรมที่ได้รับผลกระทบจากอุดมการณ์และนโยบายของรัฐ รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์สากลและอุดมการณ์รัฐชาติที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรม ในสังคมสมัยใหม่ องค์กรประชาสังคมทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มที่หลากหลาย คนไทยรับรู้ความ

²⁷ สุรพล คำรื้กุล. ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: คอมแพกท์พริ้นท์ จำกัด, 2542)

แตกต่างทางวัฒนธรรมและอยู่ร่วมกัน การยอมรับว่าเมื่อมีกลุ่มคนจากหลากหลายวัฒนธรรม กลไกทางสังคมจำเป็นต้องตอบสนองความต้องการที่หลากหลายเป็นสิ่งจำเป็น²⁸

2.3.2 งานวิจัย

(1) **ทงศักดิ์ ปัญญา** รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน-ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนในบริบทของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้มีความพยายามโดยการร่วมมือของภาครัฐ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนท้องถิ่นและภาคเอกชน ร่วมกันเสนอแนวคิดกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือที่เรียกว่า "เมืองน่าอยู่" เพื่อเป็นแนวทางการบริหารจัดการเมืองที่เหมาะสมโดยท้องถิ่น และดึงการมีส่วนร่วมจากประชาคมชุมชนเมืองอย่างกว้างขวางเพื่อให้เกิดสุขภาวะที่ดีสภาพแวดล้อมที่ดีและปลอดภัย ทั้งในด้านที่อยู่อาศัยและด้านอื่นๆที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนและประชาชนทุกกลุ่มในสังคม ซึ่งในบางเมืองได้พัฒนาความเป็นเมืองน่าอยู่ในมิติของสภาพแวดล้อมที่ดีไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่า บ้านเก่าหรือย่านเก่าในมิติของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เช่น กรณีของตลาดร้อยปีสามชุก การรื้อฟื้นและการสร้างความทรงจำร่วมทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ ชุมชนได้เลือก “ตลาด” ขึ้นมาเป็นแกนกลางของการสร้างประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่นให้เป็นพื้นที่ที่มีชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง ความทรงจำต่ออดีตร่วมกันของคนสามชุกได้นำมาสู่การถกทอความสัมพันธ์ทางสังคม นำมาสู่พลังในการจัดการพื้นที่และมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน-ท้องถิ่น รวมถึงการคิดค้นรูปแบบใหม่ๆของการจัดการปัญหาจากการท่องเที่ยว²⁹

(2) **ประกอบศิริภักดีพินิจ** โครงการวิจัย เรื่อง “การสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองพะเยาเพื่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนอย่างสร้างสรรค์”ถึงแม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมของเมืองจะยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็น แต่ทั้งนี้ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในบางช่วงเวลาได้หายไปและในบางช่วงเวลาที่ได้ถูกละเลยไป รวมถึงการมีอยู่แต่กระจัดกระจายไม่มีเรื่องเล่าที่ทรงพลังพอที่จะทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยง จึงเป็นอุปสรรคอย่างมากที่คนในท้องถิ่นได้เรียนรู้วัฒนธรรมของตนเองจะทำความเข้าใจศึกษา เรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองการทำแผนที่พัฒนาการ

²⁸อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549)

²⁹ทงศักดิ์ ปัญญา. “การมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน-ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน, 2552.

ทางวัฒนธรรมจะเป็นการช่วยยกระดับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้เป็นความทรงจำร่วมกันของคนในสังคม เป็นการร่วมกันร่างประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมกันในระดับหนึ่ง ตลอดจนช่วยกันระบุให้คุณค่าสิ่งที่เป็นมรดกของคนพะเยา การสร้างแผนที่พัฒนาการทางวัฒนธรรมจึงจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่แปลงข้อมูลนามธรรม ไปสู่ข้อมูลที่เป็นรูปธรรมที่เห็นและจับต้องได้ โดยมีเป้าประสงค์ว่าจะทำให้ภาพเมืองเก่าพะเยาในจินตนาการได้เข้าไปทับซ้อนกับพื้นที่จริง ตลอดจนร้อยเรียงภาพมรดกที่คงเหลืออยู่และที่หายไปให้เข้ามาอยู่ด้วยกัน ได้อย่างเป็นเอกภาพขึ้นกว่าที่เป็นมาผลลัพธ์ของการจัดทำแผนที่พัฒนาการมรดกทางวัฒนธรรมจะช่วยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น อันถือได้ว่าเป็นบันไดขั้นแรกของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม โดยท้องถิ่น อีกทั้งแผนที่พัฒนาการทางวัฒนธรรมจะใช้เป็นฐานข้อมูล ฐานความคิดต่อการพัฒนาเมืองในด้านการวางผังเมือง การท่องเที่ยว และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อความยั่งยืนในอนาคตของผู้เป็นเจ้าของพื้นที่และมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นโดยตรง³⁰

(3) รัศมี ชูทรงเดช ได้จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่อง “การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการฟื้นฟู อนุรักษ์ และจัดการสืบสานทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ของชุมชนในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ได้ศึกษาด้านวัฒนธรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์สำหรับผู้ที่สนใจในด้านนี้เป็นเวลามากกว่า 20 ปีแล้ว แต่เมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในพื้นที่อย่างรวดเร็ว มีนายทุนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้าไปซื้อที่ดินและบ้านเรือนปรับเปลี่ยนเป็นร้านค้าและที่พัก (เกสต์เฮาส์) เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว(ต่างชาติ) ชุมชนท้องถิ่นก็เริ่มย้ายถิ่นฐานออกนอกเมืองวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ก็เริ่มเสื่อมถอย เกิดปัญหาอาชญากรรม โสเภณี ยาเสพติด และปัญหาเยาวชนมากขึ้น การเสื่อมถอยและวิกฤตทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในระยะหลังๆ นี้ นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงเป็นอย่างยิ่ง ประกอบกับรัฐและองค์กรในระดับท้องถิ่นพยายามขยายและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยนำตัวเลขทางเศรษฐกิจมาเป็นเกณฑ์แสดงถึงความเจริญของพื้นที่ (อำเภอปาย) ซึ่งถ้ามองแต่ในด้านผลได้ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวโดยไม่มีการจัดการที่ดีแล้ว เชื่อแน่ว่าจะเป็นผลดีแก่ท้องถิ่นเพียงในระยะสั้นๆ เท่านั้น แต่ในระยะยาวกลับจะเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ และมีผลต่อวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมอันเก่าแก่ของท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นการสูญเสียที่สำคัญยิ่งและอาจจะไม่สามารถนำกลับคืนมาได้ ในที่สุดก็จะทำให้แหล่งท่องเที่ยวทาง

³⁰ประกอบศิริ ภักดีพิณี. “การสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองพะเยาเพื่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนอย่างสร้างสรรค์”. รายงานฉบับสมบูรณ์ สาขาวิชาการท่องเที่ยว สำนักวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวรพะเยา, 2554.

ธรรมชาติสวยงาม และวิถีชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งเคยเป็นเสน่ห์ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ให้มาเยือนเพื่อศึกษาหาความรู้และพักผ่อนสูดูหายไปด้วย ดังจะเห็นได้ในปัจจุบันที่นักท่องเที่ยวคุณภาพจากต่างประเทศ เริ่มเปลี่ยนจุดหมายจากอำเภอปาย ไปสู่เมืองวังเวียง หลวงพระบาง หรือฮาลอง ในสาธารณรัฐประชาชนลาวและเวียดนามมากขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจากที่ผ่านมามีนักท่องเที่ยวได้พยายามพัฒนาการท่องเที่ยวโดยเน้นธุรกิจเป็นหลัก จนกลายเป็นเมืองธุรกิจบันเทิงที่ไม่มีความแตกต่างไปจากที่อื่นๆ จนไม่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่นเหมือนเช่นที่เคยเป็น ส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพลดลงอย่างน่าเป็นห่วง กลายเป็นแหล่งมั่วสุมของนักท่องเที่ยวประเภทจลาจล เป็นพัฒนาการเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในเมืองพัทยาหรือหาดป่าตองของจังหวัดภูเก็ต และนับวันก็จะส่งผลกระทบในทางลบต่อการท่องเที่ยวของอำเภอปาย มีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติและกระทบต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนในอำเภอปายมากยิ่งขึ้น³¹

(4) ฅนวิทย์ อ่องแสวงชัย จัดทํางานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่าน เพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน การศึกษาแสดงถึงผลกระทบจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และการพัฒนาประเทศที่ทำให้เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเติบโตขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ เมืองในภูมิภาคล้านนาต่างๆ ก็มีธุรกิจอุตสาหกรรม การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกเกิดขึ้นมากมาย แต่เมืองน่านก็ยังคงเป็นเมืองเล็กๆ ที่มี “วิถีคนเมือง” ดำรงอยู่อย่างสงบ แต่กระแสการขยายตัวของเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวก็ทำให้ชุมชนในเขตเทศบาลหลายแห่งตื่นตัว ในการต้อนรับนักท่องเที่ยวเท่าที่ศักยภาพของแต่ละชุมชนจะสามารถกระทำได้ โดยการพัฒนา และจัดการทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ภายในชุมชน ในขณะที่อีกหลายชุมชนยังไม่ทราบว่าต้องทำอะไรกับทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นของเมืองน่านในอนาคตนำไปสู่การพัฒนา และการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ การศึกษาทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม และศักยภาพของชุมชนเพื่อนำไปสู่การวางแผนการท่องเที่ยวเชิงโดยชุมชนเขตเทศบาลเมืองน่าน จึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้การศึกษา สํารวจข้อมูลทรัพยากรทางการท่องเที่ยวด้านสถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิต ประเพณี และ

³¹ รัศมี ชูทรงเดช. “การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการฟื้นฟู อนุรักษ์ และจัดการสืบสานทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ของชุมชนในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน”, วิจัยฉบับสมบูรณ์ เครือข่ายวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549.

ศักยภาพของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองน่าน เครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชน และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในขั้นแรก เพื่อจัดทำฐานข้อมูล และประเมินศักยภาพ ความพร้อมของชุมชนจึงเป็นเป้าหมายแรกที่สำคัญของการทำงาน เพื่อที่จะนำข้อมูลที่ได้มาซึ่งครอบคลุมทรัพยากร และศักยภาพในทุกๆด้านที่เกี่ยวข้อง ไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่สอดคล้องกับความต้องการ และวิถีชุมชนเมืองน่านในการศึกษาวิจัยขั้นต่อไป³²

(5) **สุดชีวัน นันทวัน ณ อยุธยา** การค้นคว้าแบบอิสระ เรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง” ได้ศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำรายได้หลักให้จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดการจ้างงานและการกระจายรายได้ แต่ก็ส่งผลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก จึงควรอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมไว้เพราะมีส่วนช่วยการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชน แต่การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวยังมีอยู่น้อย และปัญหาทั้งทางด้านบุคลากรที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมีอยู่น้อย และไม่ได้รับการสนับสนุนทั้งทางด้านนโยบายและงบประมาณ คนในชุมชนและเยาวชนคนรุ่นใหม่ยังคงเห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าวน้อย แต่มุ่งเน้นประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จึงควรมุ่งเน้นวัตถุประสงค์และความต้องการของเจ้าของชุมชนและประโยชน์ที่ชุมชนพึงจะได้รับอย่างยั่งยืนในอนาคต³³

³²ณวิทย์ อ่องแสงชัย. “การศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่าน เพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน”, วิจัยฉบับสมบูรณ์ เครือข่ายวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554.

³³สุดชีวัน นันทวัน ณ อยุธยา. “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง” การค้นคว้าแบบอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.